

Flexibilisering van de organisatie, afnamewijze & inhoud van de centraal schriftelijke en praktische examens in het vmbo

Inhoud

1. Managementsamenvatting	5
Onderzoeksopzet	5
De resultaten	5
Voorwaarden voor gelijkwaardigheid en landelijke normering	6
2. Aanleiding en onderzoeksvraag	7
2.1 Aanleiding voor dit onderzoek	7
2.1.1 Huidige situatie: de organisatie en afname van een CSPE	7
2.1.2 De voorbereiding op een examenafname	7
2.1.3 Examenafname in (kleine) groepen	8
2.1.4 Examens inplannen en tijdsduur	8
2.1.5 Toename complexiteit bij de overgang van beroepsvakken naar profielvakken	8
2.1.6 Voorschriften steeds uitgebreider en gedetailleerder	9
2.2 Onderzoeksvraag en deelvragen	10
3. Onderzoeksopzet	11
3.1 Onderzoeksopzet samengevat	11
3.2 Korte inventarisatie knelpunten via vragenlijst	12
3.3 Inventarisatie knelpunten met examenontwikkelaars	12
3.4 Vergelijking schoolexaminering met centrale examinering	13
3.4.1 Interviews docenten binnen het experiment PIE-BWI	13
3.4.2 Analyse verschillen in regelgeving en organisatie examenafname	14
3.5 Inventarisatie knelpunten met scholen	14
3.6 Uitwerking oplossingen in focusgroepsessies	14
3.7 Operationalisering 'passend binnen centrale examinering'	15
3.7.1 Oplossingen toegepast binnen centrale examinering	15
3.7.2 Factoren om gelijkwaardigheid en landelijke normering te waarborgen	16
3.8 Haalbaarheid en wenselijkheid van oplossingen bepalen	16
4. Resultaten: knelpunten voor scholen	18
4.1 Eerste inventarisatie knelpunten	18
4.2 Samenvatting en bundeling knelpunten	19

5. Resultaten: haalbare en passende oplossingen	21
5.1 Wanneer past een oplossing binnen centrale examinering?	21
5.1.1 Welke flexibiliteit wordt al toegepast in centrale examens?	21
5.1.2 Factoren om gelijkwaardigheid en een landelijke normering te borgen	21
5.2 Overzicht oplossingsrichtingen	23
5.3 Toelichting & uitwerking oplossingsrichtingen	23
Oplossingsrichting 1	23
Oplossingsrichting 2	24
Oplossingsrichting 3	26
Oplossingsrichting 4	27
Oplossingsrichting 5	28
Oplossingsrichting 6	29
Oplossingsrichting 7	30
Oplossingsrichting 8	31
Oplossingsrichting 9	32
Oplossingsrichting 10	33
6. Conclusies en aanbevelingen	35
6.1 Welke flexibiliteit hebben scholen nodig?	35
6.2 Wanneer zijn oplossingen passend voor centrale examinering?	36
6.3 Relatief eenvoudig te realiseren oplossingen	37
6.4 Complexere oplossingen met impact	39
6.5 Oplossingen die mogelijk niet haalbaar of passend binnen centrale examinering zijn	40
6.5 Aandachtspunten voor de implementatie	40
6.6.1 Uitleg over de interpretatie van gelijkwaardigheid	40
6.6.2 Van voorschrijven naar vertrouwen	41
Bronnen & literatuur	42
Bijlage 1 Respons vragenlijst Oberon	43
Bijlage 2 Opzet focusgroepsessies	44

1. Managementsamenvatting

De huidige examenstructuur van de centraal schriftelijke en praktische examens (CSPE's) voor beroepsgerichte profielvakken in het vmbo is een uitdaging voor scholen. De organisatie kost veel werk en de voorschriften voor materialen en afname zijn vaak zeer specifiek. Deze voorschriften sluiten niet altijd aan bij de lokale situatie: een school op het Friese platteland heeft andere mogelijkheden dan een school in Rotterdam.

De kamerbrief over de waardering van praktijkgericht onderwijs en de toekomst van het vmbo (Paul, 2024) benadrukt dat centrale examinering behouden moet blijven, maar dat er meer flexibiliteit nodig is om deze examens toekomstbestendig te maken.

Onderzoeksopzet

Het CvTE heeft Stichting Cito gevraagd te onderzoeken of het mogelijk is om in de CSPE's meer flexibiliteit in te bouwen zodat de examens beter te organiseren zijn voor scholen. Daarnaast zou de exameninhoud beter aan moeten sluiten op de lokale context, met behoud van gelijkwaardigheid en landelijke normering.

Om deze vraag te beantwoorden, is een grotendeels kwalitatief onderzoek uitgevoerd waarbij ruim 860 respondenten zijn betrokken: docenten, examensecretarissen, schoolleiders en examenontwikkelaars. Via vragenlijsten, workshops, interviews, analyses en focusgroepsessies zijn knelpunten geïnventariseerd en oplossingen geformuleerd. De oplossingen zijn beoordeeld op haalbaarheid met behulp van een complexiteit-impactmatrix. Daarnaast is geanalyseerd wanneer en onder welke voorwaarden oplossingen passen binnen de kaders van centrale examinering.

De resultaten

Welke knelpunten ervaren scholen?

Samengevat gaat het om knelpunten voor wat betreft:

- Richtlijnen voor de tijdsduur en de volgorde van opdrachten.
- ICT, met name de inzet van Facet tezamen met andere ICT-applicaties.
- Toegang tot en beschikbaarheid van de vele examendocumenten en -bestanden.
- Specifiek voorgeschreven materieel en materiaal.
- Inhoud van opdrachten, met name voor de aansluiting bij het onderwijs op school of bij de belevingswereld van leerlingen.
- Specifieke en gedetailleerde beoordeling van praktijkopdrachten.

In de besprekingen met docenten werd duidelijk dat een enkel knelpunt binnen het eigen profielvak vaak wel op te lossen is, maar de combinatie van diverse knelpunten bij elkaar en over meerdere profielvakken heen leidt tot een soort cumulatie van knelpunten.

Welke oplossingen zijn mogelijk haalbaar en passend binnen centrale examinering?

Om zo'n combinatie van knelpunten te verhelpen is waarschijnlijk ook een combinatie van diverse oplossingen nodig.

In het onderzoek zijn diverse oplossingen naar voren gekomen. Met behulp van een complexiteit-impactmatrix is ingeschat in hoeverre deze oplossingen haalbaar en wenselijk zijn. Daarnaast is

geanalyseerd welke oplossingen, onder voorwaarden, passend zijn binnen centrale examinering. Samengevat gaat het om deze oplossingsrichtingen en concrete oplossingen:

1. Vrije keuze bij de volgorde van opdrachten - Scholen bepalen zelf de volgorde.
2. Verruiming mogelijkheden met richttijden (1) - Resterende tijd inzetten bij andere onderdelen.
3. Meer ruimte bij inzet materieel - Scholen kiezen machines en apparatuur die aansluiten bij hun onderwijs.
4. Meer ruimte bij inzet materialen - Keuzevrijheid bij te verwerken materialen en producten.
5. Eigen keuze aan thema - Scholen bepalen het thema voor ontwerp opdrachten.
6. Ruimte voor creativiteit - Leerlingen krijgen gedeeltelijk eigen keuzes bij ontwerp opdrachten.
7. Globaler beoordelen en ruimte voor expertise examinerator (1) - Minder gedetailleerde voorschriften en meer ruimte voor de beoordeling zoals vaardigheden op school zijn geleerd.
8. Globaler beoordelen en ruimte voor expertise examinerator (2) - Ruimte voor een algemeen oordeel bij praktijk opdrachten.
9. Verruiming mogelijkheden met richttijden (2) - Regeling aan laten sluiten bij het doel van de opdrachten en werken met adviestijden.
10. Vereenvoudiging logistiek & ICT - Alle documenten in één keer en eerder beschikbaar stellen, Facet en andere applicaties zijn eenvoudig te installeren en te beheren en werken op één computer of vanuit één platform.

Oplossingen 1 tot en met 7 lijken het minst complex om realiseren en het advies is deze als eerste verder uit te werken. De laatste drie oplossingen zijn naar verwachting complexer. Het advies is deze in te plannen voor nader onderzoek. Om tot heldere en concrete oplossingen te komen zullen nadere analyses, uitwerkingen en onderzoek nodig kunnen zijn.

Voorwaarden voor gelijkwaardigheid en landelijke normering

Gelijkwaardigheid, betrouwbaarheid en validiteit

In het onderzoek is ook onderzocht wanneer oplossingen voldoen aan de eis tot gelijkwaardigheid en landelijke normering. De eerste uitkomst is dat gelijkwaardigheid bij praktische vaardigheden niet hoeft te betekenen dat de afnameomstandigheden gelijk moeten zijn. Het gaat om het te toetsen doel en de te meten vaardigheden, deze moeten gelijkwaardig zijn.

De betrouwbaarheid en de validiteit van de examinering zullen naar verwachting minimaal gelijk blijven of mogelijk verbeteren als de examinering van praktische vaardigheden meer aansluit bij de manier waarop leerlingen deze op school hebben aangeleerd. Het kan dan gaan om bijvoorbeeld het gebruik van machines & apparatuur, de verwerking van materialen, de beoordeling van vaardigheden en de tijdsduur van een praktijkopdracht. Randvoorwaarde is dat de ruimte die geboden wordt, altijd moet passen bij het doel van de opdracht en bij de vaardigheden die beoordeeld worden.

Aandachtspunten voor vervolg

Tot slot laat het onderzoek nog enkele aandachtspunten zien voor de uitwerking van oplossingen:

- Houd er rekening mee dat voorschriften kunnen vaak behulpzaam zijn bij de voorbereiding van examens en geef waar mogelijk voorbeelden van bijvoorbeeld geschikte materialen.
- Deze hier beschreven visie op gelijkwaardigheid moet veel aandacht krijgen om de oplossingen succesvol te kunnen implementeren.
- Een verschuiving van voorschrijven naar vertrouwen kan nodig zijn om de gewenste flexibiliteit te realiseren.

2. Aanleiding en onderzoeksvraag

2.1 Aanleiding voor dit onderzoek

De aanleiding voor dit onderzoek is de kamerbrief over de waardering van praktijkgericht onderwijs en de toekomst van het vmbo (Paul, 2024). Deze brief concludeert dat er stappen nodig zijn om scholen te helpen om het beroepsgericht vmbo organiseerbaar en flexibel te houden. Stichting Platforms Vmbo heeft in een toekomstschets (Stichting Platforms Vmbo, 2022) geadviseerd de examinering van de beroepsgerichte profielvakken verder te flexibiliseren. Dit advies is verwerkt in de kamerbrief.

Deze kamerbrief (Paul, 2024) beschrijft als volgt de aanleiding voor dit onderzoek: De huidige, redelijk rigide, examenstructuur met één afnameperiode per jaar sluit niet aan op de opleidingsstructuur met beroepsgerichte profielvakken en keuzevakken die juist meer flexibiliteit verschaffen. Docenten en schoolleiders zien het belang van centrale examinering, maar geven aan dat de organisatie buitengewoon veel werk kost in een korte periode in het voorjaar. Ten tweede wordt voor praktijkopdrachten zeer nauwkeurig en specifiek voorgeschreven welke materialen en hulpmiddelen voorhanden moeten zijn, zodat de inhoud en afname-omstandigheden landelijk zo gelijk mogelijk zijn. De realiteit leert dat scholen verschillend zijn qua ruimtes, beschikbare machines en financiële mogelijkheden. Een school op het Friese platteland heeft een geheel andere context dan een school in hartje Rotterdam.

Deze kamerbrief benadrukt dat er een centraal afnamemoment moet blijven bestaan voor de beroepsgerichte profielvakken, maar dat er meer flexibiliteit moet komen om scholen tegemoet te komen. CvTE en Stichting Cito hebben de opdracht gekregen om de mogelijkheden tot meer flexibiliteit te onderzoeken.

Het onderzoek in dit verslag richt zich op flexibilisering van de organisatie rondom de voorbereiding en afname, van de inhoud en van de beoordeling van de CSPE's. In een ander onderzoek is flexibiliteit van afnamemomenten onder de loep genomen. In dit hoofdstuk gaan we eerst in op de huidige situatie rondom de centrale examinering van de beroepsgerichte profielvakken. Dit geeft de nodige context voor het onderzoek en de onderzoeksvraag die in paragraaf 2.2 wordt uitgewerkt.

2.1.1 Huidige situatie: de organisatie en afname van een CSPE

Elk beroepsgericht profielvak wordt afgesloten met een CSPE. CSPE's zijn centrale eindexamens voor het vmbo waarin praktische vaardigheden, inzicht en theoretische kennis zoveel mogelijk in samenhang worden getoetst. Een CSPE bestaat bij de basis- en kaderberoepsgerichte leerwegen (bb en kb) uit vier onderdelen en bij de gemengde leerweg (gl) uit twee onderdelen. Elk onderdeel is gericht op een bepaald deel van een beroepssector en toetst de examenstof van één module van een profielvak. In elk onderdeel van een CSPE maken leerlingen praktijkopdrachten in bijvoorbeeld een praktijklokaal, voeren ze opdrachten uit in diverse applicaties op een computer en maken ze theorietoetsen en andere opdrachten op een computer in Facet.

2.1.2 De voorbereiding op een examenafname

Om een CSPE af te kunnen nemen moet een school de nodige voorbereidingen treffen. Voor elke opdracht moeten materialen worden aangeschaft en bijvoorbeeld machines of auto's worden klaargezet of een rollenspel worden voorbereid. Deze outillage moet voor elke volgende groep

leerlingen worden 'gereset' zodat elke leerling dezelfde startsituatie heeft. Deze startsituatie moet op alle scholen voldoen aan eisen zodat de vaardigheden op vergelijkbare wijze uitgevoerd en beoordeeld kunnen worden.

Scholen krijgen de tijd om deze CSPE's voor te bereiden en af te nemen. In februari ontvangen scholen per onderdeel de 'instructie examiner'. Deze instructie beschrijft precies welke opdrachten in een onderdeel worden uitgevoerd, hoeveel tijd deze opdrachten kosten, welke materialen, machines, apparatuur en gereedschappen nodig zijn en hoe deze moeten worden klaargezet. Het zijn in feite complete scripts die moeten waarborgen dat de afname op alle scholen zoveel mogelijk op dezelfde wijze verloopt.

2.1.3 Examenafname in (kleine) groepen

De opdrachten nemen fysiek ruimte in, bijvoorbeeld omdat er in een keuken gekookt moet worden of gemetseld in een praktijklokaal. Hierdoor kunnen niet alle leerlingen gelijktijdig aan een opdracht werken en moeten scholen een planning maken zodat alle leerlingen voldoende tijd hebben om de opdrachten te voltooien. Soms kan slechts één kandidaat gelijktijdig beoordeeld worden, bijvoorbeeld bij een rollenspel of bij een reparatie aan een auto.

2.1.4 Examens inplannen en tijdsduur

Een CSPE voor de leerwegen bb en kb bestaat uit vier onderdelen en de maximale tijdsduur is 890 minuten. Deze tijdsduur verschilt sterk per CSPE. Zo duurt een CSPE Mobiliteit & Transport voor de leerweg bb 400 minuten en een CSPE Producteren, Installeren & Energie 840 minuten. De afname van een CSPE kan gespreid worden over de periode van 1 april tot begin juli en de onderdelen mogen over deze periode worden gespreid. Alle opdrachten moeten eerst binnen één onderdeel worden afgerond voordat leerlingen met een ander onderdeel verder mogen gaan.

2.1.5 Toename complexiteit bij de overgang van beroepsvakken naar profielvakken

De CSPE's bestaan vanaf 2003. Tussen 2013 en 2018 heeft een grote actualisatie en herziening van de beroepsvakken plaatsgevonden.

Tabel 1: Verschillen tussen de CSPE's oude stijl en de CSPE's nieuwe stijl

Kenmerk	CSPE's 2003-2018: beroepsvakken	CSPE's 2018-heden: profielvakken
Inhoudelijk	Gericht op één beroep: homogeen, één geheel	Gericht op diverse beroepen uit een sector
Breedte examenstof	Diep en smal (zie nuancering onder de tabel)	Ondiep en breed
Aantal praktijkopdrachten	Eén of enkele praktijkopdrachten	Vaak minimaal 4 praktijkopdrachten
Vorbereiding	Beperkt	Uitgebreid
Digitale toetsing	2 toetsen in Facet	3-4 toetsen in Facet
Examentijd	Verplichte maximale examentijd per CSPE, richttijden per onderdeel	Verplichte maximale richttijd per onderdeel (module)
Gebruik resterende tijd	Mag ingezet worden bij een ander onderdeel	Mag niet ingezet worden bij een ander onderdeel
Volgorde opdrachten	Bij voorkeur zoals aangegeven, maar afwijking is toegestaan	Verplichting opdrachten per onderdeel af te ronden, er mag niet tussentijds gewisseld worden

Nuancering: vanaf 2006-2007 zijn er ook bredere examenprogramma's ontwikkeld waarin verschillende vakken in een CSPE zijn gecombineerd. Bijvoorbeeld voor techniek-breed, bouw-breed en metaal-elektrotechniek-installatietechniek.

Tabel 1 laat zien dat deze herziening diverse wijzigingen heeft opgeleverd voor zowel de inhoud als de regelgeving voor de CSPE's. Met name de organisatie van de CSPE's is veel complexer geworden. De examenstof is sterk verbreed. Deze verbreding leidde tot een toename van het aantal praktijkopdrachten per CSPE; bij veel profielvakken is er sprake van een verruiming van één grote opdracht naar vier kleinere opdrachten. Elke praktijkopdracht vergt voorbereiding, ruimte en outillage, ongeacht of de opdracht kort of lang duurt. De voorbereiding voor scholen is hiermee een stuk complexer geworden en vraagt een bredere expertise vanwege de combinatie van verschillende beroepsvakken.

2.1.6 Voorschriften steeds uitgebreider en gedetailleerder

In 2009 en in 2013 is onderzoek gedaan naar de 'regelgetrouwheid' van examinatoren, ofwel naar de mate waarin de CSPE's daadwerkelijk onder gelijke omstandigheden werden afgenomen. Uit het eerste onderzoek (Kuhlemeier, 2009) bleek dat examinatoren, vaak te goeder trouw, afwijken van de voorschriften. Bijvoorbeeld omdat de voorgeschreven materialen niet beschikbaar waren of door een andere interpretatie van de voorschriften. Naar aanleiding van dit eerste onderzoek is veel tijd en aandacht besteed aan voorlichting aan docenten en zijn de voorschriften in de instructie examinator en in de correctie aangescherpt. In de correctievoorschriften leidde dit tot aanpassing van algemene, globale beschrijvingen naar steeds meer gedetailleerde en meer analytische beoordelingsaspecten.

In het onderzoek in 2013 (Inspectie van het Onderwijs, 2014) bleek dat er vaker conform voorschriften werd gewerkt, maar het onderzoek concludeerde dat er nog steeds noodzaak was tot verbetering.

Een aantal adviezen voor deze verbetering was geformuleerd als 'communicatie en informatie'. Bij de ontwikkeling van de CSPE's is dit advies geïmplementeerd door de instructie examinerator en de correctievoorschriften verder aan te scherpen en verder te specificeren. Dit heeft geleid tot een een uitbreiding aan voorschriften voor scholen en examinatoren:

- Per onderdeel een instructie examinerator die zeer exact voorschrijft in welke ruimte, met welke outillage, met hoeveel leerlingen gelijktijdig opdrachten moeten worden afgenomen. Deze voorschriften zijn heel gedetailleerd en specifiek, zoals "een koekenpan 20 cm" voor een kookopdracht bij het profielvak Zorg & Welzijn of "een elektrische heggenschaar op accu" voor een verkoopgesprek bij het profielvak Economie & Ondernemen.
- Per onderdeel een correctievoorschrift dat heel gedetailleerd en analytisch beschrijft hoe een bepaalde handeling moet zijn uitgevoerd.

2.2 Onderzoeksvraag en deelvragen

Het onderzoek in dit verslag richt zich op de vraag of het mogelijk is om in de CSPE's scholen meer flexibiliteit te bieden zodat de organisatie voor scholen beter te realiseren is. Daarbij zouden de afnamewijze en de exameninhoud beter aan moeten sluiten op de lokale context en mogelijkheden, met behoud van gelijkwaardigheid en een landelijke normering.

De volgende kernvragen en daaronder geformuleerde subvragen staan in dit onderzoek centraal:

1. Welke flexibiliteit hebben scholen nodig om de examens beter te kunnen organiseren en afnemen?
 - 1a. Welke knelpunten ervaren scholen bij de organisatie, afname en inhoud van de CSPE's?
 - 1b. Hoe kunnen deze knelpunten worden opgelost?
2. Welke flexibiliteit is mogelijk en passend binnen centrale examinering?
 - 2a. Welke factoren zijn belangrijk voor gelijkwaardigheid en landelijke normering?
 - 2b. Welke oplossingen zijn passend en haalbaar?

Hoofdstuk 3 beschrijft de opzet van het onderzoek. In hoofdstuk 4 en 5 volgen de resultaten: hoofdstuk 4 geeft een samenvatting van de knelpunten die scholen ervaren en hoofdstuk 5 geeft antwoord op de vraag welke oplossingen wenselijk, haalbaar en passend zijn binnen centrale examinering. In hoofdstuk 6 volgen tot slot de eindconclusies.

3. Onderzoeksoopzet

3.1 Onderzoeksoopzet samengevat

Het onderzoek moet leiden tot een overzicht van haalbare en passende aanpassingen in de organisatie, afnamewijze en inhoud van de huidige CSPE's. Er is gekozen voor een korte kwantitatieve inventarisatie van de behoeften van scholen door middel van een vragenlijst, gevolgd door een kwalitatief onderzoek waarin met name gebruik is gemaakt van interviews, workshops en focusgroepsessies met docenten, examensecretarissen en examenontwikkelaars.

Tabel 2: Overzicht van uitgevoerde methoden, betrokkenen en aantal respondenten

Methode	Betrokkenen	Aantal respondenten
Korte inventarisatie knelpunten via vragenlijst (§ 3.2)	Docenten, examensecretarissen, schoolleiding	674
Inventarisatie knelpunten in workshops met examenontwikkelaars (§ 3.3)	Docenten in constructiegroepen, leden van vaststellingscommissies en toetsdeskundigen	ca. 35
Interviews scholen met dispensatie voor centrale examinering (§ 3.4)	Schoolleiding en docenten van scholen die deelnemen aan het experiment PIE-BWI	5 scholen
Analyse verschillen schoolexaminering en centrale examinering (§ 3.4)	Examenontwikkelaars	n.v.t.
Inventarisatie knelpunten in workshops met scholen (§ 3.5)	Bezoekers Examenfestival 2025 (docenten en examensecretarissen)	ca. 120
Uitwerking oplossingen in focusgroepsessies (§ 3.6)	Docenten	35
Operationalisering van het begrip 'passend binnen centrale examinering' (§ 3.7)	Team Normering & Digitalisering, team Strategie, Beleid & Vernieuwing en CitoLab van Stichting Cito	n.v.t.
Analyse haalbaarheid oplossingen door middel van een complexiteit-impactmatrix (§ 3.8)	Stichting Cito en CvTE	n.v.t.

Tabel 2 geeft een samenvatting van de stappen die in het onderzoek zijn uitgevoerd. In de volgende paragrafen beschrijven we voor elke stap het doel, de betrokkenen en de relatie met de vervolgstap.

3.2 Korte inventarisatie knelpunten via vragenlijst

Doel

Het doel van deze inventarisatie is een globaal inzicht te krijgen in de behoefte aan flexibiliteit voor wat betreft de afnamewijze en inhoud van de CSPE's.

Uitvoering

Oberon heeft in de periode november 2024 - mei 2025 een onderzoek uitgevoerd naar de flexibilisering van de afnamemomenten van de CSPE's (Essen, Dahchour, Schoevers, 2025). In dit onderzoek heeft Oberon een vragenlijst opgesteld en verspreid onder scholen. In deze vragenlijst zijn twee vragen opgenomen om de behoefte aan flexibiliteit van de afnamewijze en inhoud te inventariseren:

- Een gesloten vraag: "Is er behoefte aan flexibilisering van afnamewijze & inhoud?"
- Een semi-gesloten vraag: "Zo ja, op welk gebied is deze flexibiliteit wenselijk?" gevolgd door een aantal keuzeopties en de mogelijkheid een ander antwoord toe te voegen. Deze keuzeopties zijn in samenwerking met CvTE geformuleerd.

Tabel 3: Achtergrond en aantal respondenten in vragenlijst Oberon

Respondenten	Aantal
Docenten	473
Examensecretaris	185
Schoolleiding	90

Gebruik van de uitkomsten

De uitkomsten van deze inventarisatie zijn gebruikt als input voor de workshops beschreven in paragraaf 3.5.

3.3 Inventarisatie knelpunten met examenontwikkelaars

Doel

Het doel van deze inventarisatie is antwoord te krijgen op twee vragen:

1. Bij de grote herziening van de CSPE's vanaf 2018 is er inhoudelijk veel veranderd, maar de examenvorm met CSPE's is gelijk gebleven. Stel dat je met de kennis van nu opnieuw zou starten en de examens opnieuw zou ontwerpen, wat zou er dan veranderen?
2. Welke knelpunten en eventuele oplossingen zie je voor jouw een profielvak? Neem hierbij ook de vragen en feedback mee die via de examenlijn, de voorlichting tijdens het Examenfestival en de SPV-enquête zijn binnengekomen voor jouw profielvak.

Uitvoering

De betrokkenen bij deze stap zijn docenten uit de vaststellingscommissies en de constructiegroepen en toetsdeskundigen van Stichting Cito verantwoordelijk voor de CSPE's. Eerst is deze informatie per profielvak opgehaald, vervolgens is uitgewisseld in hoeverre er knelpunten en verbeteringen over de vakken heen gelden én welke vakken al bepaalde verbeteringen hebben gerealiseerd.

Gebruik van de uitkomsten

De uitkomsten van deze inventarisatie zijn gebruikt als input voor de workshops beschreven in paragraaf 3.5 en voor de focusgroepsessies beschreven in paragraaf 3.6.

3.4 Vergelijking schoolexaminering met centrale examinering

Doel

Het doel van deze vergelijking is te analyseren welke mogelijkheden schoolexaminering biedt ten opzichte van centrale examinering.

Uitvoering

Deze stap is op twee manieren uitgevoerd:

- Interviews met docenten op scholen die dispensatie hebben voor de afsluiting met een CSPE en die profielmodulen afsluiten met een schoolexamen (scholen die deelnemen aan het 'experiment PIE-BWI').
- Een analyse van verschillen in regelgeving en organisatie van examens bij een schoolexamen ten opzichte van een CSPE.

Gebruik van de uitkomsten

De uitkomsten uit de interviews zijn opgenomen als input voor de focusgroepsessies, de uitkomsten uit de analyse zijn verwerkt bij de oplossingsrichtingen in hoofdstuk 5.

3.4.1 Interviews docenten binnen het experiment PIE-BWI

In dit experiment sluiten scholen profielmodulen, dus delen van de examenstof van een CSPE, af met een schoolexamen. Het examenprogramma is voor deze modules bij een schoolexamen en een CSPE gelijk. Met deze interviews is geprobeerd te achterhalen welke obstakels de deelnemende scholen eventueel bij de CSPE-afname hebben ervaren en hoe ze deze in de schoolexaminering hebben opgelost.

SPV heeft een lijst verstrekt van alle deelnemende scholen aan dit experiment per november 2024. Van deze 20 scholen zijn er vijf bezocht. Voorafgaand aan elk bezoek zijn vragen als leidraad vooraf opgestuurd. Naast deze vragen is in de gesprekken dieper ingegaan op de aanpak op de desbetreffende school.

De vragen waren gericht op wat deze scholen in de examinering anders doen dan in een CSPE. En als een school een gepubliceerd CSPE gebruikt, is gevraagd wat er eventueel is aangepast. Verder is doorgevraagd op wat een CSPE moet bieden om beter aan te sluiten op de eigen onderwijssituatie.

3.4.2 Analyse verschillen in regelgeving en organisatie examenafname

Uit de interviews kwamen met name aspecten op het gebied van organisatie en afname naar voren. Als aanvulling is een analyse uitgevoerd gericht op andere verschillen tussen een schoolexamensituatie en een CSPE-afname, namelijk regelgeving voor wat betreft volgorde van opdrachten en tijdsduur, logistieke aspecten zoals toegankelijkheid en beschikbaarheid van examens voor examinatoren en de beoordeling en cijferbepaling.

3.5 Inventarisatie knelpunten met scholen

Doel

Het doel van deze inventarisatie is de eerder verzamelde knelpunten te verifiëren en te checken op volledigheid en vervolgens gewenste verbeterpunten te verzamelen.

Uitvoering

Als input zijn de knelpunten uit de vorige drie stappen gefilterd en ingedeeld in drie thema's: organisatie, afname en inhoud van de CSPE's.

De betrokkenen zijn de bezoekers van het Examenfestival 2025: docenten en examensecretarissen betrokken bij de examenafname van de CSPE's. In zes workshops zijn de thema's organisatie, afname en inhoud besproken en uitgewerkt.

Per workshop hebben deelnemers in groepen van ongeveer 4-5 docenten voor één van de drie thema's besproken welke knelpunten ze herkennen, welke ze eventueel missen en welke oplossingen ze zouden willen zien voor deze knelpunten.

3.6 Uitwerking oplossingen in focusgroepsessies

Doel

De focusgroepsessies hebben als doel concrete oplossingen uit te werken voor de verzamelde knelpunten. Daarnaast moeten deze sessies uitwijzen in hoeverre oplossingen specifiek voor een profielvak gelden of generiek zijn voor meerdere profielvakken.

Uitvoering

De deelnemers zijn geworven via een nieuwsbrief, via een melding op de site van SPV en via het netwerk van Stichting Cito (constructiegroepleden, screeners en deelnemers aan de standardsetting). Dit netwerk is ook gevraagd om collega-docenten van andere vakken te vragen mee te doen, om zodoende een zo divers mogelijke groep docenten aan tafel te krijgen.

Tabel 4: Aantal deelnemers aan focusgroepsessies per profielvak

BWI	D&P	E&O	Groen	HBR	M&T	MVI	PIE	Z&W	Totaal
5	3	5	1	8	2	3	7	6	36

Voor de indeling van deelnemers aan de focusgroepen is uitgegaan van minimaal vier en maximaal acht deelnemers. Per sessie zijn docenten van zoveel mogelijk verschillende profielvakken ingedeeld.

Als input voor deze sessies zijn de geïnventariseerde knel- en verbeterpunten uit de voorgaande stappen gesorteerd en vervolgens gefilterd op relevantie voor flexibilisering van de organisatie, afnamewijze en inhoud. De resultaten zijn waar mogelijk samengevoegd en ingedeeld in deze vier onderwerpen:

- Het gebruik van materialen, hulpmiddelen, gereedschappen, machines, apparatuur en andere voorzieningen bij de afname van een CSPE
- De beoordeling van (praktijk)opdrachten
- De aansluiting van (praktijk)opdrachten bij (a) de belevingswereld van leerlingen en (b) de situatie op school (anders dan voor wat het gebruik van materialen etc. betreft)
- Het gebruik van ICT en specifiek van Facet

In elke sessie zijn deze stappen doorlopen volgens een vast script (zie bijlage 2):

1. Elke deelnemer werkt individueel voor twee van de vier thema's een knelpunt uit, bestaande uit een beschrijving van de huidige situatie en daarna de gewenste situatie.
2. Per thema lichten de deelnemers hun knelpunt en oplossing toe, waar nodig kunnen deelnemers en begeleiders verheldering vragen.
3. Bespreking van de oplossingen: wie (h)erkent de oplossing voor het eigen profielvak en de eigen schoolsituatie? Welke voorwaarden zijn eventueel van toepassing en in hoeverre lost de oplossing het genoemde knelpunt op?

3.7 Operationalisering 'passend binnen centrale examinering'

Doel

Het doel is uit te werken wanneer en onder welke voorwaarden oplossingen toepasbaar zijn binnen centrale examens. Op basis van deze operationalisering kunnen we vervolgens vaststellen welke oplossingen mogelijk passen binnen de centrale examinering.

Uitvoering

Bij deze stap zijn de volgende vragen onderzocht:

- Welke oplossingen worden op dit moment, of zijn in een recent verleden al toegepast binnen centrale examens?
- Met welke factoren moet rekening worden gehouden voor de gelijkwaardigheid en de landelijke normering?

3.7.1 Oplossingen toegepast binnen centrale examinering

Om te bepalen welke oplossingen passend zijn binnen centrale examinering is allereerst in kaart gebracht welke vormen van flexibilisering in een recent verleden of momenteel worden toegepast in centrale examens binnen het voortgezet onderwijs. De bronnen voor deze analyse zijn:

- de CSPE's zelf
- de centrale praktische eindexamens (CPE) beeldend voor gt en voor vwo

De uitkomsten van deze analyse kunnen gebruikt worden om in te schatten welke oplossingen mogelijk passen binnen centrale examinering. Er zijn toets- en itemanalyses beschikbaar die kwantitatief inzicht geven in de geschiktheid van oplossingen. Andersom kan deze analyse mogelijk oplossingen toevoegen die niet uit de andere inventarisaties naar voren komen.

3.7.2 Factoren om gelijkwaardigheid en landelijke normering te waarborgen

Bij de onderzoeksvraag in paragraaf 2.2 is aangegeven dat gelijkwaardigheid en landelijke normering twee belangrijke eisen zijn voor centrale examinering. De eventuele oplossingen die uit dit onderzoek volgen, moeten getoetst kunnen worden aan deze eisen. Voor deze beoordeling is uitgewerkt welke factoren een rol spelen bij gelijkwaardigheid en landelijke normering.

Deze factoren zijn uitgewerkt in besprekingen met deskundigen op het gebied van psychometrisch onderzoek en normering binnen Stichting Cito. Dit zijn betrokkenen uit de teams Normering & Digitalisering, Strategie, Beleid & Vernieuwing en CitoLab. In deze gesprekken zijn de volgende vragen aan de orde gesteld:

- De huidige voorschriften voor de afnamewijze, de inhoud en de beoordeling zijn ontstaan om meer gelijkwaardigheid te realiseren. Wat betekent meer flexibiliteit op deze aspecten voor de gelijkwaardigheid van de beoordeling en voor een landelijke normering?
- De huidige voorschriften voor de afnamewijze, de inhoud en de beoordeling zijn ontwikkeld met het oog op betrouwbaarheid. Wat betekent meer flexibiliteit voor de betrouwbaarheid en validiteit van de examinering?
- Wat zijn eventuele beperkingen of randvoorwaarden waar rekening mee moet worden gehouden voor wat betreft gelijkwaardigheid, betrouwbaarheid en validiteit?

De uitkomsten uit deze gesprekken bieden een kader om te bepalen welke oplossingen passen binnen centrale examinering en welke voorwaarden gesteld moeten worden aan de oplossingen. Dit kader en deze voorwaarden worden beschreven in paragraaf 5.1.2.

3.8 Haalbaarheid en wenselijkheid van oplossingen bepalen

Om vast te stellen welke oplossingen wenselijk haalbaar zijn, is gebruik gemaakt van een complexiteit-impactmatrix. Dit is een hulpmiddel dat zijn oorsprong vindt binnen de procesverbetering en projectmanagement. Met dit hulpmiddel wordt de ingeschatte complexiteit van oplossingen afgezet tegen de verwachte impact voor scholen. Op basis van deze matrix kunnen oplossingen worden gefilterd op haalbaarheid en wenselijkheid en kan eventueel ook een prioritering worden bepaald.

Tabel 5: Complexiteit-impactmatrix voor een indicatie van de wenselijkheid en haalbaarheid

Impact	Complexiteit laag	Complexiteit hoog
hoog	Dit zijn de zogenaamde 'quick wins': oplossingen die relatief eenvoudig haalbaar lijken en wenselijk zijn.	Dit zijn oplossingen wenselijk zijn, maar vanwege de complexiteit ingepland moeten worden om impact te realiseren.
laag	Dit zijn oplossingen die geen prioriteit hebben en uitgevoerd kunnen worden als het kan.	Dit zijn oplossingen die niet verder uitgewerkt of onderzocht hoeven te worden.

Tabel 5 laat vier kwadranten zien die ontstaan door de inschatting van de complexiteit en de impact te combineren.

Impact is in dit onderzoek gedefinieerd als de verwachte positieve effecten voor scholen. Deze inschatting is lastig vooraf te bepalen. Als ruw filter zijn oplossingen beoordeeld aan de hand van deze vragen:

- Zijn de oplossingen door deelnemers aan de diverse rondes meerdere keren genoemd en (h)erkend?
- Sluiten de uitkomsten aan bij wat bij andere stappen in het onderzoek naar voren is gekomen?

Complexiteit is in dit onderzoek gedefinieerd als de complexiteit van de realisatie en/of implementatie van oplossingen. Voor een inschatting van de complexiteit zijn oplossingen beoordeeld aan de hand van deze vragen:

- Passen de oplossingen binnen de huidige wet- en regelgeving?
- Passen de oplossingen binnen de huidige werkwijze en het productieproces?
- Zijn de oplossingen voldoende eenduidig geformuleerd of moeten oplossingsrichtingen eerst verder worden onderzocht en uitgewerkt?
- Zijn de oplossingen uitvoerbaar binnen de huidige examenketen en logistiek naar scholen?

4. Resultaten: knelpunten voor scholen

Als eerste is onderzocht welke knelpunten scholen ervaren bij de organisatie, afnamewijze en inhoud van de CSPE's. In dit hoofdstuk laten we zien welke uitkomsten en inzichten het onderzoek heeft opgeleverd. Deze resultaten zijn verkregen door middel van de vragenlijst, de inventarisatie van knelpunten in workshops en de analyse van de verschillen tussen schoolexaminering en centrale examinering.

4.1 Eerste inventarisatie knelpunten

In de bijlage is een tabel opgenomen met de uitkomsten uit de vragenlijst die naar scholen is verstuurd. Uit de respons blijkt dat gemiddeld 50% van de respondenten behoefte heeft aan meer flexibiliteit. De behoefte is bij leidinggevendenden het grootst (64%) en bij examensecretarissen het kleinst (47%).

De antwoorden op de vraag wat voor flexibiliteit wenselijk is, variëren van 14% voor de beoordeling tot 33% voor materialen en dergelijke. Daarnaast zijn er ook aanvullende wensen geformuleerd:

- Onderdelen door elkaar afnemen
- Aantal leerlingen tegelijk
- Theorie en praktijk splitsen
- Onderdeel meer afstemmen op module
- Creativiteit beoordelen
- Minder applicaties
- Beschikbare tijd
- Beschikbaarheid keukens/materiaalgebruik
- Alleen SE afnemen
- Meer spreiding

De laatste twee wensen vallen buiten het bereik van dit onderzoek en zijn niet verder meegenomen in het vervolg.

Uit de inventarisatie met de examenontwikkelaars zijn de volgende knelpunten naar voren gekomen:

- Te specifiek voorgeschreven materialen en apparatuur
- Te specifiek uitgewerkte correctievoorschriften
- Kosten voor aanschaf van apparatuur en materialen
- Regelgeving rondom afname opdrachten per onderdeel
- Regelgeving voor richttijden en tijdsduur van onderdelen
- Complexiteit rondom ICT en Facet

Uit de analyse van de verschillen tussen schoolexaminering en centrale examinering kwamen deels dezelfde knelpunten naar voren en enkele nieuwe knelpunten, namelijk:

- De toegankelijkheid tot examendocumenten voor examinatoren
- De beschikbaarheid van examendocumenten in verband met de voorbereiding voor examinatoren
- De beschikbare tijd voor de uitvoering van opdrachten
- De aansluiting van opdrachten bij de lokale situatie en bij de belevingswereld van leerlingen

4.2 Samenvatting en bundeling knelpunten

Op basis van de resultaten uit deze vragenlijst, inventarisaties en analyse zijn we tijdens workshops met ongeveer 120 docenten en examensecretarissen in gesprek gegaan. De deelnemers kregen tijdens elke workshop per thema (organisatie, inhoud en afname) een aantal knelpunten voorgelegd met de vraag welke knelpunten ze herkenden en welke ze nog misten.

Vrijwel alle knelpunten werden door meerdere deelnemers herkend. Daarnaast zijn er diverse nieuwe knelpunten genoemd en zodoende ontstond er een lijst met ongeveer 140 knelpunten. De deelnemers werd ook gevraagd om oplossingen te bedenken. Dit is maar heel beperkt gelukt. Deelnemers vonden het moeilijk om oplossingen te bedenken. De oplossingen die genoemd werden, bleken soms gericht aan de eigen school, zoals "de directie moet meer ruimte en tijd bieden".

Knelpunten gebundeld als input voor het vervolg van het onderzoek

Een andere uitkomst van deze workshops is dat de indeling in organisatie, afname en inhoud niet werkbaar was. De indeling is te grof en niet eenduidig. Om vervolgstappen te kunnen maken, zijn de knelpunten voorzien van nauwkeuriger labels en vervolgens gesorteerd. Op basis van deze nieuwe indeling zijn de knelpunten gefilterd op relevantie en werkbaarheid:

- Passen de knelpunten binnen de scope van het onderzoek?
- Zijn de knelpunten voldoende duidelijk omschreven?
- Waar is er overlap tussen knelpunten en kunnen ze worden samengevoegd?

Tabel 6 laat het resultaat van deze nieuwe indeling zien.

Tabel 6: Indeling knelpunten en voorbeelden per categorie

Categorie	Voorbeelden van knelpunten
ICT	Facet (aparte laptops nodig of opnieuw moeten opstarten), verschillende applicaties nodig om een examen af te nemen en de vele korte Facet-toetsen die niet achter elkaar afgenomen mogen worden
Materiaal (overkoepelende term)	Benodigd materieel en materiaal sluit niet aan bij de praktijk, veel materialen/hulpmiddelen nodig, te precies voorgeschreven wat er nodig is en hoge kosten
Aansluiting opdrachten	Op het beroepenveld, de actualiteit of de belevingswereld van leerlingen
Beoordeling van opdrachten en creativiteit	Correctievoorschrift geeft weinig ruimte om andere juiste uitvoeringen goed te rekenen, is te weinig gericht op competenties, wijkt af van wat we op school belangrijk vinden, wijkt af van hoe leerlingen het hebben geleerd en creativiteit wordt niet beoordeeld
Tijd	Meer ruimte om zelf de afnametijd te bepalen, 1-op-1 opdrachten tijdens reguliere lessen uitvoeren en toestaan dat opdrachten niet per onderdeel moeten worden afgerond

Deze vijf categorieën van knelpunten zijn meegenomen bij het formuleren van oplossingsrichtingen.

De volgende typen knel- en verbeterpunten die genoemd zijn, vallen buiten de scope van het onderzoek:

- De afnameperiode
- Het stelsel
- Examenprogramma, examenstof
- Meesterproef/proeve van bekwaamheid
- Expertise van docenten
- Leeslast
- Geen CSPE afnemen
- CSPE behouden en de organisatie van school aanpassen

Met name flexibilisering van de afnameperiode en de vraag om meer afnamemomenten is heel vaak genoemd. Deze oplossingen zijn onderzocht in het onderzoek van Oberon (Essen, Dahchour, Schoevers, 2025).

5. Resultaten: haalbare en passende oplossingen

In dit hoofdstuk beschrijven we de uitkomsten van het onderzoek. Allereerst gaan we in op de vraag wanneer oplossingen passen binnen centrale examinering. Vervolgens beschrijven we tien oplossingsrichtingen die het onderzoek heeft opgeleverd en lichten we toe in hoeverre de oplossingen wenselijk en haalbaar lijken en passen binnen centrale examinering.

5.1 Wanneer past een oplossing binnen centrale examinering?

5.1.1 Welke flexibiliteit wordt al toegepast in centrale examens?

Tijdens de inventarisaties met examenontwikkelaars bleek dat CSPE's soms al enige ruimte en flexibiliteit bieden. Daarnaast zijn de CPE's beeldend examens die op een aantal punten veel flexibiliteit en ruimte voor een eigen invulling voor scholen bieden. Beide typen examens zijn daarom geanalyseerd om vast te stellen welke flexibiliteit al voorkomt binnen centrale examens.

De verkenning voor de CSPE's laat zien dat sommige CSPE's en sommige praktijkopdrachten scholen al ruimte bieden voor wat betreft:

- De keuze aan materieel
- De keuze aan materialen
- Een eigen inbreng bij de beoordeling
- Een eigen keuze voor een onderwerp of thema bij ontwerp opdrachten

Het CPE beeldend vmbo-gt biedt scholen volledig vrije ruimte voor wat betreft:

- De keuze aan materialen, gereedschappen en technieken
- Een zelf in te vullen globaal oordeel voor de examinerator

Daarnaast bestaat het correctievoorschrift voor de CPE's uit globale beoordelingsaspecten, voorzien van ankers waarin voorbeelden worden gegeven die gekoppeld zijn aan de puntentoekenning. Deze correctievoorschriften worden sinds twee jaar toegepast zoals hierboven samengevat. Vanuit de normering gezien levert deze vorm van beoordelen resultaten op die voldoen aan de eisen voor centrale examinering en landelijke normering. Daarnaast is bij de ontwikkeling van de beoordeling van deze examens specifiek gelet op de waardering van en de werkbaarheid voor examinatoren.

5.1.2 Factoren om gelijkwaardigheid en een landelijke normering te borgen

In deze paragraaf beschrijven we de uitkomsten van besprekingen met vertegenwoordigers van de teams Normering & Digitalisering, Strategie, Beleid & Vernieuwing en CitoLab (psychometrisch onderzoek) van Stichting Cito. Centraal bij deze besprekingen stond de vraag: welke factoren zijn van belang om oplossingen te toetsen aan de eis om gelijkwaardigheid en een landelijke normering te waarborgen? En welke eventuele randvoorwaarden moeten we stellen bij verdere verruimingen en flexibiliteit? In de volgende paragrafen beschrijven we de uitkomsten voor wat betreft gelijkwaardigheid en betrouwbaarheid & validiteit.

Gelijkwaardigheid: toetsdoel en te toetsen vaardigheden zijn gelijk

Een eerste uitkomst van deze gesprekken is de constatering dat gelijkwaardigheid vaak eenzijdig is vertaald naar gelijke afnameomstandigheden. De praktische vaardigheden die bij de CSPE's en de CPE's worden getoetst, vragen andere afnamecondities dan examens die in een gymzaal worden afgenomen. Dit betekent dat we bij deze praktische examens op een andere manier naar gelijkwaardigheid, validiteit en betrouwbaarheid moeten kijken dan bij de centraal schriftelijke examens.

Bij examens waarin praktische vaardigheden worden getoetst gaat het niet om exact gelijke omstandigheden, maar om een gelijkwaardige toetsing van de aangeleerde vaardigheden. Om dat mogelijk te maken zou de examenafname juist zoveel mogelijk moeten aansluiten bij de manier waarop leerlingen op school de vaardigheden uit het examenprogramma hebben aangeleerd. Dit draagt bij aan een zo valide en betrouwbaar mogelijke toetsing van praktische vaardigheden. Dus in het kort: gebruikmaken van de outillage, machines, gereedschappen en materialen waarmee leerlingen hebben leren werken en die de vakdocenten het meest geschikt vinden voor een bepaalde handeling is een valide manier om de aangeleerde vaardigheid te toetsen. Daarbij is het van belang dat examinatoren bij de beoordeling de ruimte hebben om handelingen te beoordelen zoals leerlingen deze op school hebben geleerd. De ervaringen die zijn opgedaan bij de (door)ontwikkeling van het examen en het correctievoorschrift bij de CPE's kunnen richting geven aan de flexibilisering bij de CSPE's.

Er is ook een belangrijke kanttekening te maken: het is niet zo dat scholen onbeperkt alle ruimte moeten krijgen om eigen keuzes te maken. De ruimte die scholen krijgen, moet altijd gekoppeld zijn aan het doel dat getoetst wordt. Voor examinatoren moet daarom te allen tijde helder zijn wat het doel is van een (deel)opdracht en wat de randvoorwaarden zijn voor de uitvoering. De specifieke vaardigheid die getoetst wordt, moet consequent in de instructie examinerator en het correctievoorschrift worden vermeld, zodat de docent de juiste keuzes kan maken voor machines, materialen en dergelijke.

Betrouwbaarheid en validiteit

Voor de landelijke normering wordt verwacht dat de betrouwbaarheid en de validiteit niet lager zal worden als de examinering beter aansluit op datgene wat leerlingen op school hebben geleerd en bij de manier waarop ze dat hebben geleerd. Als leerlingen een opdracht uitvoeren met bijvoorbeeld machines waarmee ze op school hebben leren werken, dan is dit minimaal een even valide manier van toetsen als wanneer een specifiek voorgeschreven apparaat toegepast moet worden tijdens het examen. Als leerlingen een voor hen onbekende werkwijze of machine moeten toepassen bijvoorbeeld, kan de validiteit van de meting juist verminderen. Wellicht kan zelfs de factor tijd van invloed zijn op de validiteit, afhankelijk van wat het doel van de toetsing is. Als er bijvoorbeeld handelingen worden getoetst waarbij het doel is te meten of leerlingen deze op basisniveau beheersen en begrijpen hoe ze de handelingen moeten uitvoeren, dan zou een tijdsbeperking de meting minder valide kunnen maken. Is het doel te toetsen of leerlingen handelingen geautomatiseerd en zelfstandig kunnen uitvoeren, dan zou een tijdsbeperking de meting juist wel valide kunnen maken.

Het effect van meer flexibiliteit op de betrouwbaarheid is onder andere afhankelijk van de manier waarop de afname en correctie worden vormgegeven. De ervaring bij het CPE vmbo-gt beeldend laat zien dat de betrouwbaarheid vergelijkbaar is met de centraal schriftelijke examens van de kunstvakken voor het vmbo-gt. Aansluiten bij datgene wat op school is geleerd en beoordelen zoals vaardigheden op school zijn aangeleerd, zal naar verwachting niet ten koste gaan van de kwaliteit van de beoordeling.

5.2 Overzicht oplossingsrichtingen

Naar aanleiding van de uitgevoerde analyses en de focusgroepsessies zijn tien oplossingsrichtingen geformuleerd:

1. Vrije keuze bij de volgorde van opdrachten
2. Meer ruimte bij richttijden
3. Sneller & eenvoudiger toegang tot examendocumenten
4. Toepassing van ICT sterk vereenvoudigd
5. Eigen keuze aan materieel (machines, apparatuur, gereedschappen)
6. Meer ruimte bij keuze aan materiaal (producten, planten, ingrediënten)
7. Eigen keuze aan thema of context voor een opdracht
8. Meer ruimte voor creativiteit bij ontwerp opdrachten
9. Maak beoordelingen globaler en gebruik de expertise van de docent
10. Geef ruimte voor een globaal eigen oordeel van de docent

5.3 Toelichting & uitwerking oplossingsrichtingen

In deze paragraaf lichten we de oplossingsrichtingen toe. Per oplossingsrichting volgt - indien van toepassing - een uitsplitsing in concrete oplossingen. Voor elke oplossing(richting) geven we:

- een toelichting op het knelpunt waar de oplossing op is gericht
- een inschatting van de complexiteit en de impact, zodat de haalbaarheid en wenselijkheid kan worden bepaald
- een antwoord op de vraag of deze past binnen centrale examinering; hierbij wordt gereflecteerd op de factoren die in paragraaf 5.1 zijn uitgewerkt

De complexiteit in dit onderzoek betreft de mate waarin oplossingen eenvoudig gerealiseerd en/of geïmplementeerd kunnen worden. De impact betreft de mate waarin een positief effect voor scholen verwacht kan worden en is een indicatie voor de wenselijkheid van een oplossing. Zie paragraaf 3.8 voor een uitgebreide toelichting op de complexiteit-impactmatrix.

Oplossingsrichting 1

1.	Vrije keuze bij volgorde opdrachten	Complexiteit en impact
1a	Sta toe dat alle toetsen in Facet achter elkaar afgenomen mogen worden.	Niet complex, impact groot
1b	Geef scholen de volledige ruimte om zelf de volgorde van opdrachten te bepalen	Niet complex, impact groot
1c	Sta toe dat delen van opdrachten tijdens lessen worden uitgevoerd.	Niet complex, impact groot

Toelichting knelpunt

In de huidige situatie is het verplicht om eerst de opdrachten binnen een onderdeel af te ronden voordat een volgend onderdeel gestart mag worden. Deze regel is vanuit een didactisch en

toetstechnisch oogpunt ontstaan. Maar voor de organisatie van het examen kan het handiger en efficiënter zijn om bijvoorbeeld opdrachten op een computer achter elkaar uit te laten voeren en/of opdrachten in praktijklokalen te combineren. Ook kan het voor leerlingen meer rust brengen als ze eerst de praktijkopdrachten in een praktijklokaal uitvoeren en pas op een ander moment op een computer gaan werken.

Daarnaast zijn er opdrachten die een grote uitdaging vormen voor de organisatie voor scholen in verband met de duur van de opdracht (er zijn opdrachten waar leerlingen zes uur aan werken) of waarbij er maar één leerling gelijktijdig getoetst kan worden (zoals bij een rollenspel). Scholen geven aan dat het zou helpen als (delen van) deze opdrachten tijdens lessen kunnen worden uitgevoerd. De verplichting om opdrachten per onderdeel af te ronden staat deze oplossing in de weg.

Complexiteit en impact

Deze drie oplossingen liggen in elkaars verlengde. Ze kunnen alle drie waarschijnlijk gerealiseerd worden door de huidige richtlijnen aan te passen. De complexiteit lijkt daarom laag. De impact kan groot zijn omdat deze oplossingen de organisatie en het inroosteren van leerlingen kan vereenvoudigen. Oplossing 1a en 1b zijn voor alle profielvakken van toepassing, oplossing 1c heeft een beperkter bereik omdat alleen opdrachten met een grote organisatielast hiervan “profiteren”.

Passend binnen centrale examinering

De verwachting is dat alle drie de oplossingen passen binnen centrale examinering. Oplossingen 1a en 1b zijn in een recent verleden nog toegepast binnen de CSPE's. De reden dat deze richtlijn werd aangepast, had niet te maken met de kwaliteit van de examinering maar met de destijds verwachte overstap naar modulair toetsen en met plannen voor de realisatie van een onderdelenbank.

Oplossing 1c wordt binnen de CPE's beeldend al toegepast, docenten bepalen daarbij zelf wanneer er tijdens lessen en wanneer er tijdens specifieke examenblokken aan de opdrachten wordt gewerkt.

Oplossingsrichting 2

2.	Meer ruimte met richtijden	Complexiteit en impact
2a	Laat de bindende richttijd per onderdeel los en ga terug naar een bindende examentijd per CSPE.	Niet complex, impact afhankelijk van andere oplossingen
2b	Geef scholen meer ruimte om richtijden aan te passen, bijvoorbeeld binnen een bepaalde marge.	Redelijk complex, impact nog niet in te schatten
2c	Laat scholen zelf de tijdsduur bepalen.	Mogelijk complex, impact nog niet in te schatten

Toelichting knelpunt

Scholen ervaren verschillende knelpunten rondom deze richttijden. De richttijd geldt per onderdeel en is in principe bindend. Dat wil zeggen dat leerlingen die meer tijd nodig hebben, deze niet krijgen. Deze regel geeft jaarlijks heel veel vragen en leidt tot klachten. De regel is intussen iets verruimd, zodat scholen meer tijd mogen geven als veel leerlingen tijd te kort komen. Maar deze regel is moeilijk te interpreteren en toe te passen voor scholen.

Complexiteit en impact

Deze oplossingen lopen op in complexiteit.

Oplossing 2a vergt een kleine aanpassing van de huidige richtlijnen en lijkt daarom eenvoudig. Enkele jaren geleden was deze oplossing nog een standaard richtlijn. Zolang het hele CSPE op de huidige manier in zijn geheel afgenomen moet worden, zal de impact voor scholen groot zijn. Maar als deze situatie zou veranderen, bijvoorbeeld naar aanleiding van het onderzoek naar afnamemomenten (Essen, Dahchour, Schoevers, 2025), dan is deze oplossing alleen nog zinvol voor scholen die op de huidige manier de CSPE's blijven organiseren en neemt de impact waarschijnlijk af.

Oplossing 2b is complexer, omdat eerst onderzocht moet worden welke ruimte en eventuele marges passend zijn binnen centrale examinering en landelijke normering. De impact hangt waarschijnlijk nauw samen met de ruimte die scholen bij deze oplossing zouden kunnen krijgen en is daarom nu nog niet in te schatten.

Oplossing 2c is mogelijk complex omdat dit een grote afwijking lijkt ten opzichte van alle andere centrale examens. Er is eerst meer onderzoek nodig om vast te stellen in hoeverre deze oplossing past binnen de huidige wet- en regelgeving. Daarnaast is niet duidelijk in hoeverre deze oplossing wenselijk en haalbaar zal zijn voor scholen. Als scholen zelf de tijdsduur zouden kunnen bepalen, vergt dit mogelijk juist meer voorbereiding omdat de opdrachten bijvoorbeeld eerst getest moeten worden.

Passend binnen centrale examinering

In een recent verleden gold voor alle CSPE's alleen een bindende examentijd voor het volledige CSPE en werden advies-richttijden per onderdeel gegeven. Deze advies-richttijden waren bedoeld als hulpmiddel voor de organisatie en voor het inroosteren van onderdelen en van opdrachten. De reden dat dit is gewijzigd in een bindende richttijd per onderdeel, heeft niet te maken met de kwaliteit van de examinering. Net als bij de verplichting om opdrachten per onderdeel te toetsen, heeft ook deze richtlijn zijn oorsprong in de destijds geplande overstap naar modulair toetsen en een te ontwikkelen onderdelenbank. Voor deze onderdelenbank was bepaald dat de onderdelen over de jaren heen een gelijke tijdsduur zouden moeten hebben.

Oplossing 2a zou binnen centrale examinering moeten passen, omdat deze oplossing tot enkele jaren geleden is toegepast en de aanpassing niets te maken had met de kwaliteit van de examinering.

Tijdsrestrictie en validiteit

In de huidige situatie geldt er alleen een bindende richttijd per onderdeel en is er meestal geen bindende maximumtijd per opdracht. Leerlingen bepalen in principe zelf hoelang ze aan een opdracht willen werken. Als een leerling bijvoorbeeld veel tijd wil besteden aan een relatief kleine opdracht op de computer, blijft er minder tijd over voor een langere praktijkopdracht in hetzelfde onderdeel. Als de totale richttijd van dat onderdeel wordt overschreden, moet de leerling stoppen met de praktijkopdracht.

Deze bindende richttijd voor een onderdeel kan een risico leveren voor de betrouwbaarheid en validiteit van de toetsing. Tijdnood kan namelijk veroorzaakt worden door een inschattingsfout van een leerling voor wat betreft de tijdsverdeling over de opdrachten in een onderdeel en niet door te weinig inzicht in of fouten gemaakt tijdens de praktijkopdracht. En toch krijgt een leerling in deze situatie minder punten omdat de opdracht niet is afgerond. Aan de andere kant kan een vooraf vastgestelde tijd echter een handig hulpmiddel zijn voor scholen.

Oplossing 2d: adviestijd in combinatie met een vaste tijd bij specifieke opdrachten

Op basis van de constatering in de vorige paragraaf, is een oplossing geformuleerd die beter aan lijkt te sluiten bij de uitgangspunten voor centrale examinering, landelijke normering en de organisatie voor scholen. Het gaat om een combinatie van een adviestijd geven waar dat kan en een bindende maximale tijd instellen waar dat moet en passend is gezien het doel van de toetsing:

- Een bindende maximale tijd voor opdrachten die theorie en inzicht toetsen, bijvoorbeeld de toetsen in Facet. Hiermee sluit de toetsing aan bij de manier waarop een maximale tijd bij de centraal schriftelijke examens wordt toegepast.
- Een bindende maximale tijd voor opdrachten of delen van opdrachten waarbij werktempo een vaardigheid is die getoetst wordt.
- Een adviestijd voor alle overige praktijkopdrachten waarbij scholen de ruimte hebben om af te wijken als zij dat nodig vinden.

Oplossingsrichting 3

3.	Eerder en eenvoudiger toegang tot alle examendocumenten	Complexiteit en impact
3a	Zorg dat examinatoren eerder, eenvoudiger en op één moment de beschikking krijgen over alle examendocumenten en -bestanden.	Complex, impact groot

Toelichting knelpunt

Het knelpunt bij alle profielvakken is dat de voorbereiding van examens, met name praktijkopdrachten, veel tijd en aandacht vergt. Docenten geven aan dat ze daar meer tijd voor nodig hebben en alle informatie en documentatie veel eenvoudiger in één keer tot hun beschikking willen hebben. In de huidige situatie gebeurt dit niet. Scholen ontvangen de examendocumenten in delen (zie hoofdstuk 2, de voorbereiding op een examenafname), via verschillende kanalen en de distributie verloopt via de examensecretaris. Dit maakt het werk voor zowel de examensecretaris als de docenten lastig en complex. De oplossingsrichting geldt voor alle profielvakken en houdt in dat docenten op een vast moment in één keer de beschikking krijgen over alle examendocumenten en -bestanden (instructie examinerator, opdrachtenboekje, bijlagen, correctievoorschriften en ICT-bestanden).

Complexiteit en impact

Deze oplossing is complex omdat deze het logistieke proces voor de distributie van examens raakt. De huidige fasering zou aangepast moeten worden en de manier van aanleveren moet veranderen. Meer gebruik van digitale mogelijkheden kan de uitlevering van examendocumenten aan scholen vereenvoudigen en wellicht ook helpen bij het waarborgen van de geheimhouding.

De impact van deze oplossing zal groot zijn. Als het lukt om de examens sneller en eenvoudiger beschikbaar te maken voor docenten, dan vereenvoudigt het proces rondom de voorbereiding, afname en beoordeling volgens docenten in dit onderzoek enorm.

Passend binnen centrale examinering

Deze oplossingsrichting is met name een logistiek proces en heeft niet direct te maken met de factoren die beschreven zijn voor de gelijkwaardigheid en landelijke normering. De huidige manier waarop de CSPE's naar scholen worden gedistribueerd heeft echter wel te maken met

geheimhouding. De reden dat de examendocumenten gefaseerd beschikbaar komen, is te voorkomen dat er vroegtijdig exameninhoud bekend wordt en er eventueel geoefend wordt met leerlingen.

Oplossingsrichting 4

4.	Toepassing van ICT sterk vereenvoudigd	Complexiteit en impact
4a	Zorg dat alle ICT vanuit één platform wordt aangeboden	Complex, impact groot
4b	Zorg dat Facet en andere applicaties eenvoudig achter elkaar op dezelfde computer gebruikt kunnen worden	Redelijk complex, impact redelijk groot

Toelichting knelpunt

Voor alle CSPE's wordt zowel gebruik gemaakt van Facet als van andere applicaties en soms van meegeleverde bestanden. De knelpunten zijn samengevat:

- Facet en andere applicaties kunnen niet eenvoudig achter elkaar op eenzelfde computer worden gebruikt. Elke computer moet bijvoorbeeld worden gereboot worden voordat na Facet een andere applicatie kan worden gestart.
- Het klaarzetten van toetsen in Facet verloopt op een geheel andere wijze dan het klaarzetten en voorbereiden van andere applicaties en bestanden.
- Er zijn verschillende helpdesks voor Facet en voor de andere applicaties. Als er problemen optreden, dan is het voor scholen lastig te achterhalen waar ze met hun probleem terecht kunnen.

Complexiteit en impact

Oplossing 4a is complex omdat deze oplossing er nog niet is, er jaarlijks wisselende applicaties en bestanden nodig zijn en deze op verschillende platforms moeten kunnen functioneren. De verwachte impact is groot, omdat volgens docenten en examensecretarissen de organisatie van opdrachten sterk kan vereenvoudigen.

Oplossing 4b is minder complex, omdat deze oplossing technisch beschikbaar is. De mogelijkheid om deze binnen CSPE's toe te passen moet nog verder onderzocht worden. De verwachte impact is redelijk groot. De organisatie van opdrachten met computers wordt weliswaar eenvoudiger, maar de oplossing vermindert niet de organisatielast rondom het klaarzetten van toetsen, de benodigde ICT-ondersteuning en helpdesks.

Passend binnen centrale examinering

Deze oplossingen zouden zonder meer binnen centrale examinering moeten passen, omdat ze geen gevolgen hebben voor aspecten als gelijkwaardigheid, betrouwbaarheid en validiteit. Op het moment dat de inzet van ICT eenvoudiger wordt en beter beheersbaar wordt, zou de kwaliteit van de examenafname wellicht kunnen verbeteren.

Oplossingsrichting 5

5.	Eigen keuze aan materieel	Complexiteit en impact
5a	Zorg dat scholen de ruimte hebben om zelf te bepalen welke machines, apparatuur en dergelijke voor een opdracht worden ingezet.	Niet complex, impact redelijk groot

Toelichting knelpunt

Bij de term materieel gaat het om machines, apparatuur, gereedschappen en dergelijke die nodig zijn bij de uitvoering van praktijkopdrachten. Deze oplossing richt zich in feite op de hardware voor praktijkopdrachten die voorafgaand aan de examenafname klaargezet moet worden voor leerlingen, ingeregeld of voorbereid. Dit komt in alle profielvakken voor.

Het knelpunt in de huidige examens is dat vaak strikt is voorgeschreven wat er aan materieel nodig is en gebruikt mag worden. Scholen beschikken over een heel scala aan materieel om in de lessen te gebruiken, maar deze mogen niet altijd worden ingezet bij de examenafname. Of ze moeten juist aangeschaft worden omdat de school het betreffende type of soort niet in huis heeft. Dit kan leiden tot extra aanschaf, tot minder efficiënt gebruik van wat er op school aanwezig is en tot een situatie die niet aansluit bij wat leerlingen op school hebben geleerd.

Complexiteit en impact

Deze oplossing is niet complex omdat deze in sommige CSPE's al wordt toegepast. De impact kan per profielvak wat verschillen omdat de impact lager zal zijn als een oplossing al bestaat in een bepaald CSPE.

Een belangrijke constatering is dat scholen de huidige voorschriften soms juist als handig ervaren omdat ze dan niet zelf hoeven te bepalen welk materieel klaargezet moet worden. Voorkomen moet worden dat het wegvallen van een lijst aan benodigd materieel leidt tot meer organisatielast voor de school. Daarom stellen we als randvoorwaarde dat er altijd een voorbeeldlijst is van geschikt materieel met uitleg over de keuzevrijheid voor de school.

Passend binnen centrale examinering

Deze oplossing past in principe binnen centrale examinering. Allereerst omdat de oplossing binnen sommige centrale examens al worden toegepast. We zien bij enkele CSPE's deze keuzevrijheid al terugkomen en bij de CPE's is de keuze voor materieel volledig aan de school. Daarnaast omdat uit paragraaf 5.1 blijkt dat als leerlingen materieel gebruiken waarmee ze op school hebben leren werken, de validiteit minstens even hoog zou kunnen zijn als in de huidige situatie. De kwaliteit van de examinering zou juist toe kunnen nemen omdat in de huidige situatie soms materieel wordt toegepast waar leerlingen bijna niet mee hebben gewerkt.

Vanuit de centrale examinering geldt wel een belangrijke randvoorwaarde: voor de benodigde gelijkwaardigheid en de landelijke normering is het essentieel dat het toetsdoel gelijkwaardig blijft bij de keuze van materieel. Dat wil zeggen dat bij alle praktijkopdrachten vooraf helder moet zijn wat het doel is dat getoetst wordt en welke vaardigheden beoordeeld worden. Een voorbeeld: als het doel is te toetsen dat een leerling op een veilige manier een ui kan snipperen met een mes, dan is het niet toegestaan om dit machinaal te laten doen. Als het doel is te toetsen dat een leerling alle groenten voor een gerecht correct kan snijden zoals op school geleerd, dan kan de school bepalen op welke manier er wordt gesneden.

Oplossingsrichting 6

6.	Meer ruimte bij eigen keuze aan materialen	Complexiteit en impact
6a	Zorg dat scholen zelf geschikte materialen kunnen kiezen voor een opdracht en voor afleiders bij een opdracht (als leerlingen het juiste materiaal moeten kiezen).	Niet complex, impact redelijk tot groot
6b	Zorg dat elk jaar dezelfde materialen e.d. gebruikt worden, werk met een standaard materialenlijst.	Complex, impact mogelijk beperkt
6c	Werk met varianten van opdrachten waarbij scholen zelf kunnen kiezen wat het best past.	Complex, impact redelijk tot groot
6d	Sta scholen toe om zelf een variant te maken van een opdracht zodat deze beter past bij wat op school beschikbaar en mogelijk is.	Complex, impact lastig in te schatten

Toelichting knelpunt

Bij deze oplossingsrichting gaat het om materialen, producten, planten en dergelijke die bij een praktijkopdracht worden verwerkt of gebruikt. Deze oplossingsrichting lijkt op de vorige, maar is wezenlijk anders omdat het om materialen gaat die voor elke leerling nodig zijn en die vaak niet hergebruikt kunnen worden. Het knelpunt bij dit onderwerp voor scholen is divers. Als materialen heel specifiek worden voorgeschreven in een examen, leidt dit tot:

- Extra kosten, met name als het materialen zijn die niet al op school standaard aanwezig zijn. De inflatie leidt voor sommige producten tot een kostenstijging, zoals bepaalde ingrediënten voor gerechten en bepaalde houtsoorten voor meubelwerkstukken.
- Verspilling bij materialen die verder (in de lessen) niet meer gebruikt worden en na afloop van het examen vernietigd worden.

Complexiteit en impact

Oplossing 6a is in het verleden en in de huidige CSPE's al toegepast en lijkt daarom niet complex. De impact is hoog geschat, omdat het kan leiden tot kostenbesparing en duurzamer gebruik van materialen. Net als bij oplossing 5a, geldt ook hier dat scholen vaak een kant-en-klare materialenlijst juist als handig ervaren omdat zo'n lijst hen helpt bij de voorbereiding voor het examen. Daarom geldt ook hier de randvoorwaarde dat er altijd een voorbeeldlijst is van geschikte materialen met uitleg over de keuzevrijheid voor de school.

Oplossing 6b kost veel tijd omdat vooraf per type opdracht moet worden onderzocht welke materialen voor een langere tijd gangbaar zijn en gebruikt moeten kunnen worden. De impact is waarschijnlijk beperkt, omdat een vooraf vastgestelde lijst ook star en inflexibel kan zijn en zelfs een negatief effect kan hebben op de flexibiliteit die we zoeken. Ook levert zo'n lijst beperkingen op voor de variatie en wellicht vernieuwing die bij de examenontwikkeling nodig kan zijn.

Oplossing 6c kost meer ontwikkeltijd en is om die reden als complex ingeschat. De impact is waarschijnlijk redelijk tot groot, omdat scholen hiermee meer vrijheid hebben in de keuze van een opdracht. Maar de keuzevrijheid bij oplossing 6a zal groter zijn en daarom is de verwachte impact van oplossing 6c minder groot.

Oplossing 6d is complex omdat goed uitgewerkt moet worden aan welke voorwaarden de eigen gemaakte opdracht moet voldoen en onderzoek nodig is om te bepalen hoe deze oplossing gerealiseerd kan worden. De impact is lastig te bepalen. Enerzijds biedt deze oplossing wellicht alle mogelijke flexibiliteit die scholen kunnen wensen, anderzijds levert de oplossing extra werk op voor scholen als ze zelf een variant op een opdracht willen maken.

Passend binnen centrale examinering

Oplossing 6a past binnen centrale examinering, om grotendeels dezelfde redenen als oplossing 5a. Bij sommige CSPE's wordt deze oplossing al toegepast, juist om de opdracht aan te laten sluiten bij wat op school gebruikelijk is en mogelijk is. Soms mogen bij kookopdrachten bijvoorbeeld ingrediënten worden aangepast en mogen docenten bij meubelwerkstukken zelf geschikte materialen kiezen. Bij de CPE's is de materiaalkeuze helemaal vrij voor de school.

Net als bij oplossing 5a, geldt ook hier de randvoorwaarde dat het toetsdoel en de te beoordelen vaardigheden centraal staan en bepalend zijn voor de keuzevrijheid. Als het doel is te toetsen dat leerlingen een bloemstuk netjes kunnen inpakken zonder het bloemstuk te beschadigen, dan kan dit bloemstuk niet vervangen worden door bijvoorbeeld een reep chocolade. Maar misschien is er wel keuzevrijheid mogelijk bij het soort bloemen dat wordt toegepast. Als het doel is te toetsen of leerlingen in een gesprek met een klant een klacht over een defect product correct kunnen afhandelen, dan is het niet noodzakelijk dat er een heggenschaar op accu beschikbaar is. De school zou dan moeten kunnen kiezen voor een ander apparaat met een accu.

Oplossingsrichting 7

7.	Eigen keuze aan thema of context	Complexiteit en impact
7a.	Laat voor een ontwerpopdracht het thema of het onderwerp door de school bepalen en beschrijf alleen het type eindproduct (poster, website, uitnodiging), de technieken, materiaalsoorten (niet specifieke materialen) en geef aan welke vaardigheden getoetst worden	Niet complex, impact laag tot redelijk
7b.	Geef alleen aan welke technieken, materialen en vaardigheden je wilt toetsen en laat de school bepalen wat daarvan gemaakt gaat worden.	Complex, impact niet in te schatten

Toelichting knelpunt

Het knelpunt dat docenten aangeven, is dat het onderwerp of thema niet altijd door leerlingen wordt herkend. Soms vergt het tijd voordat leerlingen de context begrijpen. Daarnaast zijn voor een thema bij sommige opdrachten specifieke materialen nodig, zoals bij het inrichten van een etalage, en dit levert knelpunten op die we bij oplossingsrichting 6 al hebben beschreven. Een derde knelpunt kan zijn dat het soms moeilijk is om thema's of onderwerpen te vinden die voldoende aansluiten bij eisen voor toegankelijkheid, inclusiviteit en diversiteit. Tot slot gaven enkele scholen aan dat het jammer is dat ze bij ontwerpopdrachten niet kunnen aansluiten bij een lokaal evenement of thema dat op dat moment schoolbreed of in de directe omgeving van de school speelt.

Complexiteit en impact

Oplossing 7a is in sommige CSPE's al (beperkt) toegepast en daarom als niet complex ingeschat. De impact is ingeschat als laag tot redelijk, omdat dit knelpunt voor een beperkt aantal profielvakken en een beperkt aantal opdrachten van toepassing is. Net als bij de keuzevrijheid in materieel en in materialen, geven ook hier scholen aan het op prijs te stellen als er wel een kant-en-klare (voorbeeld)beschrijving van een thema beschikbaar is. Bij het profielvak Media, Vormgeving & ICT (MVI) worden altijd veel bestanden met afbeeldingen, filmpjes en logo's meegeleverd. Voor scholen kan het lastig zijn als ze deze bestanden zelf moeten regelen bij de voorbereiding en dan helpt het als deze kant-en-klaar meegeleverd worden. De school moet dus niet gedwongen worden tot deze keuzevrijheid, maar het moet een optie zijn.

Oplossing 7b is veel complexer voor de CSPE's. Bij de CPE's wordt deze oplossing al toegepast, maar het doel van deze opdrachten is vaak anders dan bij de CSPE's. Eerst moet onderzocht worden in hoeverre er behoefte is aan deze oplossing en vervolgens in hoeverre deze oplossing past bij het doel dat binnen de CSPE's getoetst wordt. De impact van deze oplossing is lastig in te schatten. Deze kan mogelijk een negatief effect hebben op de organisatie van het CSPE, omdat docenten dan altijd zelf de opdracht zouden moeten uitwerken. Dit leidt tot meer werk bij de voorbereiding.

Passend binnen centrale examinering

Oplossing 7a wordt al toegepast binnen centrale examinering en is daarom in principe passend voor deze examens. Ook hier geldt als randvoorwaarde dat dit altijd afhankelijk is van het doel dat getoetst wordt. Vanuit organisatorisch oogpunt is het belangrijk dat er altijd een kant-en-klaar thema wordt aangeleverd met eventuele bijbehorende bestanden en/of documentatie. Aan de hand van deze voorbeelden kan aangegeven worden welke eisen gesteld worden aan datgene wat de school zelf kan invullen of kiezen.

Oplossing 7b is niet alleen qua de uitwerking complex, ook lijkt nu nog niet te overzien in hoeverre deze oplossing past binnen de eisen die we stellen aan centrale examinering en normering. Hiervoor is nader onderzoek nodig zoals al bij de complexiteit is aangegeven.

Oplossingsrichting 8

8.	Meer ruimte voor creativiteit bij ontwerp opdrachten	Complexiteit en impact
8a.	Geef voor een deel van het ontwerp een eigen keuze voor leerlingen.	Niet complex, impact redelijk
8b.	Omschrijf alleen de kaders voor de opdracht en laat leerlingen zelf keuzes maken.	Complex, impact redelijk

Toelichting knelpunt

Het knelpunt achter deze oplossingsrichting is dat er bijna geen creativiteit wordt beoordeeld bij ontwerp opdrachten. Ontwerp opdrachten worden vaak alleen op zogenaamde harde eisen beoordeeld: juiste keuze lettertype, afbeelding op juiste grootte op de juiste positie en dergelijke. Hiertoe krijgen leerlingen in de opdracht een heel concrete lijst met eisen; als ze daaraan voldoen behalen ze de maximale punten voor de opdracht.

Complexiteit en impact

Oplossing 8a wordt al toegepast binnen enkele CSPE's en zal daarom niet complex zijn. De impact is als redelijk ingeschat, omdat niet alle profielvakken dit soort opdrachten hebben.

Oplossing 8b is complexer omdat hiermee binnen de CSPE's nog geen ervaring is opgedaan. Deze oplossing zien we wel bij de CPE's, dus mogelijk kan onderzocht worden in welke situatie deze oplossing ook binnen de CSPE's toegepast zou kunnen worden. De impact en haalbaarheid moeten eerst onderzocht worden om te bepalen of deze oplossing verder uitgewerkt kan worden.

Passend binnen centrale examinering

In principe zou oplossing 8a passend moeten zijn binnen centrale examinering, omdat er al enige ervaring is opgedaan binnen de CSPE's en binnen de CPE's. Er is wel een voorbehoud, omdat er in het verleden al vaker onderzoek is gedaan naar mogelijkheden tot ruimte voor en zelfs beoordeling van creativiteit. Daarbij bleek vaak dat het examenprogramma en de syllabus de ruimte niet bieden om deze aspecten te beoordelen. De mate waarin deze oplossing toegepast kan worden binnen meer opdrachten en profielvakken, hangt dus vooral af van wat er mogelijk is binnen de examenprogramma's en syllabi. Daarnaast is een belangrijke randvoorwaarde dat een eigen keuze of inbreng van een leerling past bij de leerweg. Bij het profielvak Z&W bijvoorbeeld gaven docenten aan dat deze oplossing meer geschikt lijkt voor leerlingen in de leerwegen kb en gl dan bij bb. Een bb-leerling heeft mogelijk meer sturing en kaders nodig dan een kb- en gl-leerling.

Oplossing 8b zou, zoals bij de complexiteit is aangegeven, eerst nader uitgewerkt en onderzocht moeten worden.

Oplossingsrichting 9

9.	Minder gedetailleerde beoordelingen en meer eigen inbreng examinator	Complexiteit en impact
9a.	Beschrijf minder gedetailleerd hoe een handeling moet worden uitgevoerd, beperk dit bijvoorbeeld tot "correct uitgevoerd" en laat de beoordeling over aan de expertise van de docent.	Niet complex, impact redelijk tot groot
9b.	Werk, waar van toepassing, met "uitgevoerd zoals op school geleerd" of "uitgevoerd volgens richtlijnen van school".	Niet complex, impact redelijk tot groot
9c.	Bundel detailstappen in een beoordeling tot een globaler geheel.	Niet complex, impact redelijk tot groot
9d.	Richt de beoordeling meer op het proces dan op het (eind)product.	Complex, impact niet in te schatten

Toelichting knelpunt

Zoals in hoofdstuk 2 is beschreven, zijn de correctievoorschriften vaak heel specifiek, gedetailleerd en analytisch. Dit levert diverse knelpunten op:

- De gedetailleerde beschrijving suggereert dat een andere juiste uitvoering fout gerekend moet worden.
- De gedetailleerde beschrijving kan ertoe leiden dat bepaalde fouten goed gerekend moeten worden als deze niet expliciet genoemd zijn.

- De beoordeling sluit niet aan bij wat op school is geleerd en/of door de school als belangrijk wordt geacht.
- De vele gedetailleerde stappen maken de beoordeling complex en/of tijdrovend.

Complexiteit en impact

Oplossingen 9a, 9b en 9c worden al in enkele CSPE's toegepast en zijn daarom ingeschat als niet complex. De oplossingen kunnen zelfs leiden tot vermindering van foutgevoeligheid van de correctievoorschriften, omdat er minder details gecontroleerd moeten worden. Als de correctievoorschriften op basis van deze oplossingen duidelijk eenvoudiger en/of beknopter worden, zou de impact hoog kunnen zijn.

Een randvoorwaarde die docenten noemen, is dat rekening gehouden moet worden met algemene voorschriften, zoals bijvoorbeeld richtlijnen voor gezonde voeding, veiligheid of hygiëne. In dat geval moet bij de beoordeling naar deze richtlijnen worden verwezen.

Voor oplossing 9d is eerst nader onderzoek nodig om onder andere vast te stellen voor welke opdrachten en welke vaardigheden deze oplossing van toepassing is en om vast te stellen wat de gevolgen zijn voor het onderwijs en de normering. Ook de impact voor scholen is vooraf lastig in te schatten, omdat deze oplossing slechts enkele keren tijdens het onderzoek is genoemd en niet verder is toegelicht door de deelnemers.

Passend binnen centrale examinering

In principe passen oplossingen 9a, 9b en 9c binnen centrale examinering. Ze worden al jaren toegepast binnen sommige CSPE's en binnen de CPE's. De verdere uitrol naar andere vakken en andere opdrachten vergt maatwerk. Voor elke opdracht en elke handeling moet afgewogen worden of een van deze oplossingen toepasbaar is en welke dan geschikt is. Daarnaast geldt ook hier dat het toetsdoel bepalend is voor de manier van beoordelen. Is het doel te beoordelen of leerlingen een vooraf vastgestelde methode of werkvolgorde hebben gehanteerd, dan moet de beoordeling ook specifiek op deze methode of werkvolgorde zijn gericht. Als er meerdere manieren zijn om een handeling correct uit te voeren, dan moet het correctievoorschrift daar ook de ruimte voor bieden. Daarnaast laat de analyse van de CPE's zien dat het docenten helpt als er voorbeelduitwerkingen of voorbeeldbeschrijvingen worden gegeven bij het correctievoorschrift. Dat geeft docenten een referentiekader voor de eigen beoordeling.

Oplossingsrichting 10

10.	Ruimte voor een globaal oordeel bij praktijkopdrachten	Complexiteit en impact
10a.	Geef naast de beoordeling van deelhandelingen ook een globaal oordeel over de uitvoering van een opdracht.	Mogelijk complex, impact groot

Toelichting knelpunt

Het knelpunt ligt voor alle profielvakken in het verlengde van het vorige knelpunt. Doordat bij vrijwel alle CSPE's de beoordeling heel analytisch is en zich richt op detailsaspecten, missen docenten de mogelijkheid voor een globaal oordeel. Bijvoorbeeld een oordeel over de algemene werkhouding, over systematisch/netjes werken of over de kwaliteit van het eindproduct. Het probleem dat docenten noemen, is dat leerlingen op al deze detailsaspecten punten kunnen behalen, maar dat het eindproduct ongeschikt is of dat het gevolgde proces helemaal verkeerd is geweest.

Complexiteit en impact

Deze oplossing wordt al binnen de CPE's vmbo-gt toegepast en zou relatief eenvoudig toegepast kunnen worden binnen de CSPE's. De complexiteit is mogelijk groot omdat eerst bepaald moet worden bij welk type opdrachten en bij hoeveel opdrachten in een CSPE een dergelijk globaal oordeel passend en wenselijk is. Daarna vergt het werk en wellicht onderzoek om uit te werken op welke manier docenten dit oordeel kunnen onderbouwen. De toepassing binnen het CPE gt beeldend is ontwikkeld na uitgebreid onderzoek. De complexiteit hangt af van de mate waarin de uitkomsten van dit onderzoek ook toepasbaar zijn binnen de CSPE's en de mate waarin vervolgonderzoek nodig is.

De verwachte impact is groot, omdat deze oplossing voor veel docenten de ruimte geeft in de beoordeling die ze zouden willen hebben. Naar hun idee zal de beoordeling beter aansluiten bij wat zij passend vinden bij het resultaat van hun leerlingen.

Passend binnen centrale examinering

Bij het CPE gt beeldend zien we een hoge betrouwbaarheid voor dit generieke beoordelingsaspect en een goede correlatie met de overige beoordelingsaspecten. Ook blijkt de tevredenheid van docenten groot te zijn. In theorie zou deze oplossing geschikt moeten zijn voor de centrale examinering voor de profielvakken. De oplossingsrichting is echter nog te algemeen omschreven om direct toepasbaar te zijn binnen de CSPE's en moet daarom eerst nader uitgewerkt worden om vast te stellen of de oplossing past binnen centrale examinering en welke randvoorwaarden hiervoor gelden.

6. Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek is uitgevoerd om antwoord te krijgen op de vraag of het mogelijk is om in de CSPE's meer flexibiliteit te bieden zodat de examens beter te organiseren zijn voor scholen. Daarnaast zouden de exameninhoud, organisatie en afnamewijze beter moeten aansluiten op de lokale context en mogelijkheden, met behoud van gelijkwaardigheid en landelijke normering.

Op basis van de resultaten die in het vorige hoofdstuk zijn beschreven, is de conclusie dat deze flexibiliteit en aansluiting mogelijk zijn. In het onderzoek zijn diverse oplossingen gevonden die kunnen leiden tot een betere aansluiting van de exameninhoud en afnamewijze bij de situatie op school en die de organisatie kunnen vereenvoudigen. Sommige oplossingen lijken niet complex en zijn mogelijk relatief eenvoudig uitvoerbaar. Andere oplossingen vergen meer werk omdat de implementatie complex lijkt, de oplossing eerst verder moet worden uitgewerkt of meer onderzoek nodig is om de juiste oplossing te bepalen. De oplossingen die dit onderzoek heeft opgeleverd verschillen elk in de impact voor scholen, dat wil zeggen in de mate waarin ze 'winst' op kunnen leveren voor scholen. Scholen ervaren diverse knelpunten op verschillende aspecten van de examinering. De verwachting is dat de meeste impact bereikt kan worden als een combinatie van verschillende oplossingen gerealiseerd kan worden. Dat hoeft en kan niet allemaal tegelijk, maar de deelnemers aan het onderzoek maken duidelijk dat de urgentie van een aantal oplossingen hoog is en het advies is om te starten met oplossingen die wenselijk zijn, het minst complex lijken en passen binnen centrale examinering.

In dit hoofdstuk werken we deze conclusies uit aan de hand van deze deelvragen:

- Welke flexibiliteit hebben scholen nodig om de examens beter te kunnen organiseren en afnemen?
- Welke flexibiliteit is mogelijk en passend binnen centrale examinering?

6.1 Welke flexibiliteit hebben scholen nodig?

De respons op de vragenlijst die als eerste stap is afgenomen laat al zien dat de behoefte aan flexibilisering heel divers is, variërend van meer ruimte bij het gebruik van materieel en materialen tot meer ruimte bij de beoordeling van opdrachten. Maar de respons liet ook een groot verschil zien in de behoefte tussen de schoolleiding aan de ene kant en docenten en de examensecretarissen aan de andere kant.

De vervolgstappen die in het onderzoek zijn uitgevoerd, gaven hiervoor een verklaring. Uit de diverse besprekingen en workshops bleek dat docenten en examensecretarissen veel verschillende knelpunten zien in de huidige organisatie, afnamewijze en inhoud van de CSPE's.

Een combinatie van oplossingen

In de besprekingen met de focusgroepen konden we dieper ingaan op de knelpunten. Diverse oplossingen zijn door docenten van verschillende profielvakken doorgesproken. Ook is geanalyseerd in hoeverre deze oplossingen voor ieders eigen school en profielvak van toepassing zouden kunnen zijn. Daarbij werd duidelijk dat het vaak gaat om een combinatie van knelpunten die de examinering complex maken. Eén knelpunt is voor een docent misschien te overzien. Maar op het moment dat diverse knelpunten bij elkaar komen, blijkt de behoefte aan meer ruimte en flexibiliteit toe te nemen. Tot slot werd ook duidelijk waarom docenten in de vragenlijst minder vaak een behoefte melden aan

flexibiliteit dan schoolleiders. Veel docenten in het onderzoek gaven aan tevreden te zijn met de huidige manier van examineren. Naar hun idee is het CSPE een belangrijke afsluiting en dat mag de nodige tijd, werk en geld kosten. Maar deze mening blijkt meestal gericht op hun eigen profielvak. Zodra je uitzoomt naar de organisatie van de CSPE's voor alle profielvakken die een school aanbiedt, verandert het beeld. Wat voor één vak nog wel te organiseren is, wordt bij meerdere profielvakken ineens veel complexer.

De conclusie is dat de grootste behoefte aan flexibilisering betrekking heeft op deze tien punten:

1. Vrije keuze bij de volgorde van opdrachten
2. Verruiming mogelijkheden met richttijden
3. Sneller & eenvoudiger toegang tot examendocumenten
4. Toepassing van ICT sterk vereenvoudigd
5. Meer ruimte bij keuze aan materieel (zoals machines, apparatuur, gereedschappen)
6. Meer ruimte bij keuze aan materiaal (zoals producten, planten, ingrediënten)
7. Eigen keuze aan thema of context voor een opdracht
8. Meer ruimte voor creativiteit bij ontwerp opdrachten
9. Maak beoordelingen globaler en gebruik de expertise van de docent
10. Geef ruimte voor een globaal eigen oordeel van de docent

6.2 Wanneer zijn oplossingen passend voor centrale examinering?

Bij de onderzoeksvraag is aangegeven dat het behoud van gelijkwaardigheid en landelijke normering geborgd moet worden. Het onderzoek levert diverse oplossingen op die meer ruimte voor eigen keuzes voor scholen kunnen bieden. Wat betekent dat voor de gelijkwaardigheid? En is een landelijke normering dan nog mogelijk?

Samengevat kunnen we concluderen dat het behoud van gelijkwaardigheid en een landelijke normering bij diverse oplossingsrichtingen en oplossingen mogelijk lijkt. Belangrijke uitgangspunten voor gelijkwaardigheid en landelijke normering zijn:

- Het doel en de te toetsen vaardigheden moeten gelijk zijn.
- De uitvoering en de beoordeling van praktische vaardigheden sluiten bij voorkeur aan bij hoe deze op school zijn aangeleerd.

De operationalisering van wat passend is binnen centrale examinering laat zien dat gelijkwaardigheid onterecht eenzijdig geïnterpreteerd wordt als gelijke afnameomstandigheden. Voor de gelijkwaardigheid moet het doel van de toetsing en de te toetsen vaardigheden gelijk zijn. Door de afnamewijze aan te laten sluiten bij de situatie en mogelijkheden van de school, kan de validiteit gewaarborgd blijven. En als docenten de ruimte krijgen om vaardigheden te beoordelen zoals deze op school zijn aangeleerd, is de verwachting dat de validiteit minimaal gelijk zal blijven of zelfs kan toenemen. Voorwaarde hiervoor is dat bij elke praktijkopdracht en bij elke handeling vooraf vastgesteld moet zijn wat het doel is en welke eventuele ruimte voor de uitvoering en beoordeling passend is.

Daarnaast bestaan er centrale examens die al verschillende vormen van flexibiliteit bieden. Enkele CSPE's bieden al enige vorm van flexibiliteit bij bijvoorbeeld de keuze voor materieel, materialen of voor de beoordeling. De constatering is dat het zinvol zal zijn om de CSPE's onderling te vergelijken op flexibiliteit, wellicht is een soort kalibratie mogelijk. Daarnaast bieden de CPE's voor de beeldende vakken op een aantal punten veel flexibiliteit die mogelijk toegepast kan worden binnen de CSPE's.

6.3 Relatief eenvoudig te realiseren oplossingen

Met behulp van een complexiteit-impactmatrix is voor elke oplossingsrichting ingeschat in hoeverre deze relatief eenvoudig te realiseren is of dat de uitvoering complex is. Door deze inschatting te koppelen aan de verwachte impact, dat wil zeggen de positieve effecten voor scholen, kan bepaald worden welke complexe oplossingen wenselijk zijn om verder uit te werken.

De conclusie is dat de volgende oplossingen weinig complex lijken, wenselijk zijn voor scholen en naar verwachting passen binnen centrale examinering:

- Vrije keuze bij de volgorde van opdrachten
- Verruiming mogelijkheden met richttijden met alleen een bindende richttijd per CSPE
- Meer ruimte bij de inzet van materieel
- Meer ruimte bij de inzet van materialen en dergelijke
- Meer ruimte voor een eigen keuze voor een thema of onderwerp bij ontwerp opdrachten
- Meer ruimte voor creativiteit bij een deel van een ontwerp opdracht
- Bij de beoordeling van praktijkopdrachten meer ruimte voor de expertise van de docent en de beoordelingen globaler maken waar dit kan.

We verwachten dat deze oplossingen als eerste uitgewerkt kunnen worden, mits rekening wordt gehouden met een aantal randvoorwaarden en aandachtspunten. Per oplossing of cluster van oplossingen lichten we deze conclusie en randvoorwaarden & aandachtspunten toe.

Vrije keuze bij de volgorde van opdrachten

Alle drie de oplossingen binnen dit onderwerp lijken niet complex, zijn wenselijk en lijken passend binnen centrale examinering.

Een belangrijk aandachtspunt voor scholen is dat afname per onderdeel en per module voordelen heeft voor leerlingen. Vanuit toetstechnisch oogpunt is het beter om onderwerpen te toetsen die homogeen zijn. Als scholen de vrije keuze krijgen om de volgorde van opdrachten te bepalen, is het belangrijk om scholen te wijzen op het feit dat het voor leerlingen beter kan zijn als opdrachten binnen de context van een module achterelkaar worden uitgevoerd. Daarnaast is er soms een logische volgorde tussen opdrachten, bijvoorbeeld als leerlingen eerst een ontwerp maken en daarna dit ontwerp uitvoeren. In zo'n situatie ligt de volgorde vast, alhoewel leerlingen eventueel tussen deze opdrachten door aan een andere opdracht kunnen werken. Bijvoorbeeld als tussen deze opdrachten door wachttijden zijn in verband met droog- of baktijd.

Verruiming regeling richttijden met alleen een bindende tijd per CSPE

Deze oplossing is wenselijk voor scholen, lijkt weinig complex en heeft geen gevolgen voor de gelijkwaardigheid en landelijke normering.

Een aandachtspunt is dat deze oplossing alleen zinvol lijkt in de situatie waarin een CSPE in de huidige vorm en lengte wordt afgenomen. Er is ook oplossing uit het onderzoek gekomen rondom richttijden die complexer lijkt, maar mogelijk meer impact zal hebben. Deze oplossing wordt in paragraaf 6.4 toegelicht.

Meer ruimte bij de inzet aan materieel en materialen

Beide oplossingsrichtingen hebben we hier samengevoegd, omdat de conclusies en randvoorwaarden voor beide oplossingen vrijwel gelijk zijn.

Beide oplossingen zijn wenselijk, lijken relatief weinig complex en passen binnen centrale examinering onder voorbehoud van een aantal randvoorwaarden.

Een randvoorwaarde is dat altijd het toetsdoel en de te toetsen vaardigheden moeten bepalen welke keuzevrijheid mogelijk en wenselijk is. Dit doel moet ook duidelijk aan docenten kenbaar gemaakt worden, evenals eventuele kaders en randvoorwaarden voor de eigen keuze van een school.

Een aandachtspunt is dat een lijst met voorbeelden van geschikte machines en materialen scholen kunnen helpen bij de organisatie en voorbereiding van de examens. Scholen die geen behoefte aan keuzevrijheid hebben, kunnen blijven werken zoals ze dit altijd al doen en hoeven niet zelf uit te zoeken welk materieel en materialen ze in moeten zetten. Daarnaast geven voorbeelden een duidelijk referentiekader voor de keuzes die scholen mogen maken.

Ruimte om een thema of onderwerp te bepalen bij ontwerp opdrachten

Deze oplossing is wenselijk voor CSPE's met ontwerp opdrachten. De oplossing lijkt niet complex en zou relatief eenvoudig te realiseren kunnen zijn, zolang de inhoud van deze opdrachten en de beoordeling niet wijzigt. Omdat deze oplossing al voorkomt binnen centrale examens is de verwachting dat deze oplossing past binnen de eisen voor gelijkwaardigheid en landelijke normering.

Voor deze oplossing geldt dezelfde randvoorwaarde als voor de vorige oplossing: de oplossing moet passen bij het doel en de vaardigheden die getoetst worden. Daarnaast scholen moeten ook een kant-en-klaar uitgewerkt thema of onderwerp aangeleverd krijgen voor het geval ze de keuzevrijheid niet nodig vinden.

Geef voor een deel van een ontwerp meer ruimte voor creativiteit.

Deze oplossing is weinig complex en passend binnen centrale examinering, omdat deze oplossing eveneens al in sommige CSPE's wordt toegepast. De oplossing heeft impact voor profielvakken met ontwerp opdrachten omdat er meer ruimte ontstaat voor creativiteit van leerlingen. Veel docenten geven aan hier behoefte aan te hebben.

Een randvoorwaarde is dat de oplossing past binnen de eindtermen in de syllabi voor deze vakken. Daarnaast moet per profielvak onderzocht worden in hoeverre de oplossing geschikt is voor de specifieke leerwegen.

Maak beoordelingen globaler en gebruik de expertise van de docent

Vrijwel alle genoemde oplossingen binnen deze oplossingsrichting zijn wenselijk voor docenten en lijken weinig tot redelijk complex. Ook lijken ze goed te passen binnen centrale examinering. Gezien de verwachte impact zijn deze oplossingen de moeite waard om verder uit te werken.

Ook voor deze oplossing is een aantal aandachtspunten naar voren gekomen in het onderzoek. Allereerst is niet bij elke handeling ruimte voor eigen invulling van de beoordeling wenselijk. Bijvoorbeeld als het gaat om vastgestelde normen, veiligheidseisen en dergelijke. Daarnaast moet het gebruiksgemak voor docenten voorop blijven staan. Als een korte checklist of voorbeelduitwerkingen helpend zijn, moet daarvan gebruik worden gemaakt. Tot slot is een oplossing die binnen een bepaald CSPE nu al wordt toegepast niet zonder meer over te dragen naar en ander examen, er is tijd nodig om per profielvak en per type praktijkopdracht uit te werken hoe deze oplossingen geïmplementeerd kunnen worden.

6.4 Complexere oplossingen met impact

Op basis van de toegepaste complexiteit-impactmatrix concluderen we dat deze vier oplossingsrichtingen naar verwachting complex zijn, maar gezien de impact voor scholen de moeite waard zijn om verder uit te werken, te onderzoeken en te implementeren. Deze oplossingen lijken passend binnen centrale examinering, maar soms zal vervolgonderzoek nodig zijn om dit vast te stellen. Het gaat om deze oplossingsrichtingen en oplossingen:

- Verruiming van de regelgeving rondom bindende richt- of examentijden: adviestijden geven waar het kan en bindende tijden geven waar het moet
- Sneller en eenvoudiger toegang tot examendocumenten
- Toepassing van ICT sterk vereenvoudigd
- Een globaal eigen oordeel bij praktijkopdrachten

Per oplossing of cluster van oplossingen lichten we ook hier de conclusie verder toe.

Wijziging regelgeving rondom bindende richt- of examentijden

In paragraaf 6.3 is een eenvoudige oplossing voorgesteld rondom richttijden. De impact van deze oplossing zou wel eens beperkt kunnen blijken op het moment dat er bijvoorbeeld meer ruimte zou komen bij het inplannen van afnamemomenten of als modulair toetsen gerealiseerd kan worden.

Meer impact zou gerealiseerd kunnen worden als de regeling zodanig wordt gewijzigd, dat deze beter aansluit bij de aard van de opdracht en bij het doel van de toetsing. In hoofdstuk 5 is bij dit onderwerp een oplossing genoemd die hieraan mogelijk voldoet en een grote impact zou kunnen bieden. Het betreft de oplossing waarbij de bindende richttijd per onderdeel wordt vervangen door (1) een adviestijd per onderdeel, (2) een bindende maximale tijd als dit past bij het doel van de opdracht en (3) een adviestijd voor de overige praktijkopdrachten.

De uitwerking van deze oplossing is mogelijk complex, omdat de randvoorwaarden en de verdere invulling eerst verder uitgewerkt moeten worden. De oplossing lijkt wel de moeite waard om te onderzoeken. Niet alleen omdat veel docenten aangeven problemen te ervaren met de richttijden. Ook omdat het bij de huidige profielvakken meestal gaat om de toetsing van basisvaardigheden. In de kamerbrief (Paul, 2024) wordt aangegeven dat het vmbo oriënterend van karakter moet zijn. De vraag is dan of een tijdsbeperking bij praktische vaardigheden gerechtvaardigd en valide is.

Eenvoudiger logistiek en ICT

De oplossingsrichtingen over de vereenvoudiging van toegang tot examendocumenten en van ICT hebben beide betrekking op de logistiek en distributie van examendocumenten en toetsen. Beide oplossingsrichtingen lijken zeer complex, maar gezien de grote behoefte die uit het onderzoek naar voren komt is de conclusie dat het zeer wenselijk is dat beide oplossingen gerealiseerd worden.

De wens om examendocumenten makkelijker, sneller en gelijktijdig bij examinatoren aan te leveren heeft raakvlakken met het project 'Doorontwikkeling CSPE's' binnen het programma Digitalisering van Centrale Examens (DCE). Dit geldt ook voor de oplossing om alle ICT vanuit één platform aan te bieden.

Een korte toelichting op het programma DCE: dit project richt zich op het ontwikkelen van een digitale tool waarmee alle benodigheden voor de afname en beoordeling van de CSPE's op een plek ontsloten kunnen worden. Men richt zich eerst op de informatiestroom voor de voorbereiding en van daaruit wordt er verder doorontwikkeld.

De oplossing om naast Facet eenvoudiger andere applicaties toe te passen op een computer is eveneens de moeite waard om te onderzoeken, gezien de verwachte grote impact. Deze oplossing zou door CvTE en DUO verder verkend kunnen worden. Deze oplossing heeft eveneens raakvlakken met het programma DCE, namelijk met het project 'Flexibele afname-omgeving'. Binnen dit project wordt onderzocht welke eisen er in de toekomst zijn aan een afnameplatform om de centrale eindexamens te kunnen afnemen.

Toepassing van een globaal oordeel bij praktijkopdrachten

Deze oplossing lijkt gezien de verwachte impact eveneens de moeite waard om verder uit te werken. Deze oplossing wordt al toegepast binnen het CPE beeldend voor vmbo-gt en zou in theorie ook toegepast moeten kunnen worden binnen de CSPE's. Maar de uitwerking in hoofdstuk 5 laat zien dat het aan te raden is om eerst goed te analyseren bij welk type praktijkopdrachten deze oplossing een meerwaarde kan opleveren en hoeveel van dit soort generieke beoordelingen wenselijk zijn binnen een CSPE of binnen een onderdeel.

6.5 Oplossingen die mogelijk niet haalbaar of passend binnen centrale examinering zijn

Er blijft nog een aantal oplossingen over die complex lijken en waarvan de impact nog niet goed ingeschat kan worden. Ofwel, het is nog niet duidelijk of het de moeite waard is deze uit te werken. Het gaat om deze oplossingen:

- Varianten aanbieden van opdrachten
- Scholen zelf varianten laten maken van opdrachten
- Bij ontwerp opdrachten alleen nog kaders en voorwaarden geven en leerlingen zelf het ontwerp laten bepalen
- De beoordeling meer op het proces dan op het (eind)product richten

6.5 Aandachtspunten voor de implementatie

De vorige paragrafen lieten verschillende oplossingen zien die niet of weinig complex lijken en waar scholen behoefte aan hebben. Daarnaast zijn er enkele oplossingen die mogelijk complexer zijn, maar die gezien de verwachte impact de moeite waard kunnen zijn om verder uit te werken en in te plannen.

Bij de diverse besprekingen die tijdens het onderzoek zijn uitgevoerd, kwam naar voren dat de deelnemers vaak inschatten dat de gelijkwaardigheid en de geheimhouding uitdagingen zouden vormen bij de uitwerking van oplossingen. De conclusie is dat deze termen uitleg en toelichting vergen om de oplossingen succesvol te kunnen implementeren. We lichten deze conclusie in de laatste twee paragrafen toe.

6.6.1 Uitleg over de interpretatie van gelijkwaardigheid

Al in de aanleiding van het onderzoek in hoofdstuk 2 werd duidelijk dat bij veel CSPE's het toenemend aantal voorschriften voor de organisatie, afname en beoordeling heeft geleid tot een (te) complexe situatie rondom de examenafname. Deze voorschriften zijn enerzijds ontstaan om scholen handvatten te geven, anderzijds met het doel de afnameomstandigheden en de beoordeling zoveel mogelijk gelijk te houden. Maar het onderzoek laat zien dat gelijkwaardigheid bij de praktijkopdrachten veel meer

gericht moet zijn op het toetsdoel en op de te toetsen vaardigheden. Dit doel bepaalt in feite welke ruimte er is om scholen eigen keuzes te laten maken.

Deze visie op gelijkwaardigheid moet niet alleen goed uitgelegd en geïmplementeerd worden bij de examenontwikkelaars, maar vergt ook aandacht in de communicatie voor de docenten die de examens gaan afnemen. Daarnaast moet er ook aandacht blijven voor handvatten die docenten kunnen helpen bij de organisatie van de CSPE's. Dus waar mogelijk voorbeelden geven van geschikte materialen of een juiste uitvoering van een opdracht en duidelijk aangeven welke ruimte een examinerator mag nemen bij de uitvoering en beoordeling van praktijkopdrachten.

6.6.2 Van voorschrijven naar vertrouwen

De huidige regelgeving, de uitlevering van CSPE's naar scholen en de huidige opzet van de examens zijn vaak gebaseerd op zoveel mogelijk geheimhouding van de inhoud van de examens. Het onderzoek laat zien dat het belangrijk is dat docenten sneller en makkelijker toegang kunnen krijgen tot alle examendocumenten. Niet alleen om de afname goed voor te bereiden, maar ook om in te schatten welke toegestane eigen keuzes ze kunnen maken. Er ontstaat een dilemma: meer toegankelijkheid betekent mogelijk meer risico voor de geheimhouding. Maar dit onderzoek maakt duidelijk dat deze toegankelijkheid essentieel is. We constateren dat meer vertrouwen in de professionaliteit van docenten kan helpen, zodat voorschriften wellicht meer plaats kunnen maken voor uitleg en vertrouwen.

Bronnen & literatuur

Paul, M. (2024, 7 juni). De waardering van praktijkgericht onderwijs en de toekomst van het vmbo. [Kamerbrief]. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd van <https://open.overheid.nl/documenten/dpc-6894d089eeb9e819b89dcffdde65e4f0e071808c/pdf> op 1-10-2025.

Dekker, S. (2014, 29 oktober). Aanbieding van en beleidsreactie op het rapport van de Inspectie van het Onderwijs 'Op weg naar een verbeterde afnamepraktijk van het centraal schriftelijk en praktisch examen' [Kamerbrief]. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-30079-51.html> op 1-10-2025.

Essen, A., Dahchour, H., Schoevers, E. (2025). Flexibilisering van de afnamemomenten van de centraal schriftelijk en praktisch examens in het vmbo. Utrecht: Oberon.

Inspectie van het onderwijs (2014). Op weg naar een verbeterde afnamepraktijk van het centraal schriftelijk en praktisch examen. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs. Dit rapport is niet meer beschikbaar.

Kuhlemeier, H. (2009). De praktijk van de beroepsgerichte examens voor het vmbo. Resultaten van een onderzoek naar de voorbereiding, afname, beoordeling, tweede correctie en herkansing van vier beroepsgerichte examens. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.

Stichting Platforms Vmbo (2022). De toekomst van het beroepsgerichte programma in het vmbo. Utrecht: Stichting Platforms Vmbo. Geraadpleegd van <https://www.platformsvmbo.nl/wp-content/uploads/2022/02/Advies-beroepsgerichte-programma-vmbo-def.pdf> op 1 september 2025.

Bijlage 1 Respons vragenlijst Oberon

In deze bijlage is de respons samengevat op de gestelde vragen in de vragenlijst van Oberon.

Tabel 7a: respons op de vraag naar behoefte aan flexibiliteit (N=674)

Basisvraag	Totaal 'ja'	Docenten 'ja'	Secretarissen 'ja'	Leidinggevend 'ja'
Behoeft aan flexibiliteit?	50%	49%	47%	64%

Tabel 7a laat de respons zien op deze vraag: Is er naast flexibilisering van afnamemogelijkheden behoefte aan andere vormen van flexibiliteit bij de CSPE's? Denk aan bijvoorbeeld verruiming van mogelijkheden voor wat betreft de benodigde lokalen of andere ruimtes, machines, materialen of andere zaken waardoor de CSPE's beter aansluiten op uw schoolsituatie.

Tabel 7b: respons op de vervolgvraag naar behoefte aan flexibiliteit

Vervolgvrage: wat voor flexibiliteit is nodig?	Totaal	Docenten	Secretarissen	Leidinggevend
a. Ruimte	21%	19%	22%	27%
b. Materialen, machines en dergelijke	33%	30%	33%	51%
c. Beoordeling van opdrachten	14%	14%	13%	24%
d. Inzet Facet	19%	19%	20%	23%
e. Inzet andere applicaties	20%	18%	23%	27%
f. Volgorde opdrachten	23%	22%	24%	27%

Tabel 7b laat de respons zien op de vervolgvraag. Deze luidde: Indien ja, welke flexibiliteit zou wenselijk zijn? Meer flexibiliteit in het kiezen van: [meerdere antwoorden mogelijk]

Deze antwoorden zijn gegeven bij de laatste optie: "anders, namelijk":

- Onderdelen door elkaar (4x)
- Alleen SE (4x)
- Aantal leerlingen tegelijk
- Theorie en praktijk splitsen (2x)
- Onderdeel meer afstemmen op module
- Creativiteit beoordelen
- Minder applicaties
- Beschikbaarheid keukens/ materiaalgebruik (2x)
- Beschikbare tijd
- Meer spreiding (2x)

Bijlage 2 Opzet focusgroepsessies

Indeling deelnemers per sessie

Voor de indeling van deelnemers aan de focusgroepen is uitgegaan van:

- Minimaal 4 en maximaal 8 deelnemers.
Er is bewust gekozen voor kleine groepen, om zoveel mogelijk ruimte te hebben om de genoemde knelpunten en oplossingen met elkaar door te spreken
- Zoveel mogelijk verschillende profielvakken bij elkaar per sessie.
Deze samenstelling is belangrijk om te onderzoeken of genoemde knelpunten en oplossingen resp. herkend worden en toepasbaar zijn bij andere vakken.

Script per sessie

welkom en start (10-15 minuten)

- Voorstelronde: welke school, welk(e) profielvakken, welke rol (docent, examensecretaris, teamleider e.d.)
- Per deelnemer: Welk beeld heb je bij het onderzoek naar flexibilisering?
- Toelichting doel van dit onderzoek (uitleggen dat het niet over flexibilisering van afnamemomenten gaat)

toelichting opdracht focusgroep (5 minuten)

Stichting Cito heeft bij ca. 180 docenten opgehaald wat ze als knelpunt zien in de huidige CSPE's en hoe deze knelpunten globaal opgelost zouden kunnen worden. We hebben deze uitkomsten verdeeld in vier soorten:

1. het gebruik van materialen, hulpmiddelen, gereedschappen, voorzieningen enzovoorts
2. de beoordeling van (praktijk)opdrachten
3. de aansluiting van (praktijk)opdrachten bij de belevingswereld van leerlingen en/of de situatie op school
4. het gebruik van ICT/ Facet.

Deze uitkomsten gaan we vandaag zo concreet mogelijk uitwerken:

- Je krijgt elk een knelpunt voorgelegd dat je voor jouw vak en/of school gaat oplossen. Dit doe je heel concreet, kies zo mogelijk één (type) praktijkopdracht of één situatie waarvoor je deze oplossing maakt. Dus heel specifiek.
- Bij je uitwerking beschrijf je eerst kort de huidige situatie en daarna hoe voor jou de ideale situatie eruit zou zien.

Let op: houd bij je oplossing **geen** rekening met regelgeving, richtlijnen en andere beperkingen

start ronde 1 (10 minuten)

De gespreksleider deelt de knelpunten uit, elke deelnemer krijgt een ander knelpunt en dit uit zoals hierboven aangegeven.

start ronde 2 (10 minuten)

Elke deelnemer werkt een ander knelpunt uit.

oplossingen bespreken per knelpunt (45 minuten)

spelregels:

-> laat degene die aan de beurt is uitspreken

-> niet direct reageren, je mag wel om meer uitleg vragen als deze voor jou niet helder is

-> geen 'ja maar'

- De deelnemers lichten 1-voor-1 toe hoe de huidige situatie is en hoe hun ideale situatie eruitziet.
- Iedereen mag waar nodig toelichting/ verduidelijking vragen.
- De gespreksleider vraagt per knelpunt:
 - aan de andere deelnemers: Zie je een soortgelijke oplossing ook voor jouw vak? Zo ja, kun je dit kort toelichten?
 - bij elk voorstel: zijn er randvoorwaarden om deze oplossing voor elkaar te krijgen?
 - bij elk voorstel: wat zijn de 'ja maars'? Dwz. wat zijn eventuele tegenargumenten of welke beren op de weg zie je

nog verdere ideeën ophalen (15 minuten)

Heb je n.a.v. de opdracht of de bespreking nog andere ideeën die we kunnen meenemen? Zo ja, kun je dit kort uitleggen en toelichten.

Dit is een publicatie van de
divisie Centrale Toetsing en
Examens van Stichting Cito in
opdracht van het College voor
Toetsen en Examens (CvTE).

Colofon
Redactie: Stichting Cito
Fotografie: Stichting Cito
Datum: oktober 2025

Cito.nl

 Volg ons